

Umjetnost i invaliditet

Demark, Seana

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:633879>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-26**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Umjetnost i invaliditet

Seana Demark

Zagreb, rujan 2016.

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Umjetnost i invaliditet

Seana Demark

Dr.sc. Damir Miholić

Zagreb, rujan 2016.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad Umjetnost i invaliditet i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: _____

Mjesto i datum: _____

Sažetak

Uloga umjetnosti u društvu danas, a i od početka ljudske civilizacije, bila je značajna. Mogućnost osobe da se izrazi u raznim umjetničkim pravcima ostaje pravo koje bi svi trebali imati jednake prilike u ostvarivanju. Osobe s invaliditetom kroz dugačku povijest u kojoj su uključeni razni oblici ugnjetavanja, diskriminacije i nehumana postupanja nisu iznimka. Takav tretman društva prema osobama s invaliditetom ostavio je trag iz kojeg je, uz pomoć borbe za ljudska prava započetim u dvadesetom stoljeću, iznikla kultura invaliditeta koja pretpostavlja osjećaj zajedničkog identiteta i ciljeva. U kontekstu kulture invaliditeta, dolazi do pokreta umjetnosti invaliditeta koji se temelji na izražavanju umjetnika s invaliditetom kroz razne medije i političke aktivnosti kako bi iskoristili svoje pravo na izražavanje i prikazali realnu sliku invaliditeta i pri tome utjecali na postojeće stereotipe. Uz stvaranje umjetničkih djela u pokretu umjetnosti invaliditeta bitan je i aspekt pristupačnosti raznim sadržajima. Bez omogućivanja pristupa za sve, društvo nikada neće biti u potpunosti inkluzivno, stoga je od neizmjerne važnosti utjecati na stvaranje prikladnog dizajna i uvođenja potrebnih komunikacijskih uređaja kako bi svi imali jednake šanse u stvaranju i uživanju kulturnih i društvenih sadržaja.

Cjelokupni pokret umjetnosti i kulture invaliditeta značajan je kako za osobe s invaliditetom tako i za društvo u cjelini. Prikaz iskustva života s invaliditetom kroz umjetnost značajan je korak prema ostvarivanju jednakih prava, pristupa i odnosa s društvom koji se ne temelji na neznanju, predrasudama i strahu.

Ključne riječi: umjetnost, osobe s invaliditetom, kultura invaliditeta, umjetnost invaliditeta, pristupačnost

Abstract

The role of art in the society today and from the beginning of the human civilization was significant. The possibility of a person to express itself in different art forms remains a right which everybody should have the same opportunity to achieve. People with disabilities have a long history in which are involved different kinds of oppression, discrimination and inhuman behaviors are no exception. That kind of society treatment towards people with disabilities left the mark from which, with the help from the movement for human rights that began in twentieth century, emerged disability culture that presumes feeling of collective identity and goals. In the context of disability culture we come to the disability art movement which is based on artists with disabilities expressing through different kinds of media and political activities so they could use their right to express themselves and show the real picture of disability and with that, influence the existing stereotypes. With the creations of art works in the disability art movement, aspect of accessibility to different kind of contents is also important. Without enabling access for all, society will never be completely inclusive, that's why it's very important to affect on creating appropriate design and initiation of needed communication systems so everybody could have the same opportunity in creating and consuming cultural and social contents.

The importance of the entire disability art and culture movement is significant for people with disabilities and also for the whole society. The illustration of the experience of living with disability through art is a significant step towards achieving the same rights, access and relationship with society that is not based on ignorance, prejudice and fear.

Key words: art, people with disabilities, disability culture, disability art, accessibility

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
1.1. Umjetnost.....	1
1.1.1. Dobrobiti umjetničkog stvaralaštva	2
1.1.2. Kreativne i art/ekspresivne terapije	4
1.2. Invaliditet.....	5
1.2.1. Modeli invalidnosti.....	6
1.2.1. Invaliditet kroz povijest	8
1.2.3. Odnos društva prema osobama s invaliditetom	9
2. PROBLEMSKA PITANJA.....	11
3. PREGLED DOSADAŠNJIH SPOZNAJA.....	12
3.1. Kultura invaliditeta	12
3.1.1. Kultura gluhih osoba.....	15
3.2. Umjetnost invaliditeta.....	16
3.2.1. Povijest umjetnosti invaliditeta	17
3.2.1.1. Freak shows.....	18
3.2.2. Pokret umjetnosti invaliditeta.....	19
3.2.2.1. Politika umjetnosti invaliditeta.....	21
3.2.3. Usporedba s kreativnim terapijama	21
3.2.4. Prezentacija osoba s invaliditetom u medijima	22
3.3. Prikaz umjetnosti invaliditeta	23
3.3.1. Fotografija.....	23
3.3.2. Kazalište	25
3.3.3. Performans	26
3.3.4. Ples	27
3.3.5. Autobiografije.....	29
3.3.6. Poezija.....	29
3.3.7. Humor.....	30
3.3.8. Glazba	31
3.3.9. Vizualna umjetnost	31
3.3.10. Film	32
3.3.11. Živa umjetnost	33
3.4. Umjetnost invaliditeta u Hrvatskoj.....	33
3.5. Pristupačnost.....	36

3.5.1. <i>Pristupačni dizajn za osobe s invaliditetom</i>	37
3.5.2. <i>Komunikacijski sustavi za osobe s invaliditetom</i>	39
3.6. <i>Pristupačnost u RH</i>	40
3.6.1. <i>Tiflološki muzej</i>	41
3.6.1.1. <i>Dodir antike</i>	42
3.6.2. <i>Muzej grada Zagreba</i>	42
3.6.3. <i>Taktilna galerija</i>	43
3.6.3.1. <i>Osmo izložba Taktilne galerije MG</i>	43
3.6.4. <i>Razglednice s motivima meštovićevih crteža iz fundusa galerije Ivana Meštovića</i>	44
3.6.5. <i>Alen Kasumović: Pogled na svakodnevicu iz sjedeće perspektive</i>	45
4. ZAKLJUČAK	46
5. LITERATURA	47

1. UVOD

1.1. Umjetnost

Umjetnost je termin koji podrazumijeva stvaranje umjetničkih djela, u kojima autor iznosi svoju osobnost, percepciju, imaginaciju i sposobnosti. Drugim riječima, umjetnost je ljudska djelatnost koja uključuje izradu i oblikovanje djela te njegov doživljaj. Na pojavu prvih umjetničkih radova zasigurno su, osim prirodene sposobnosti likovnog izražavanja praljudi, utjecali faktori kao što su: animizam, totemizam i kult plodnosti (Šarančić, 2014). Umjetničko djelo možemo činiti govornom i pisanom riječju, zvukom, nizom tonova, bojom, plastičnim volumenom, crtama, ploham, pokretom, itd. Umjetničko djelo djeluje na razum, osjećaje i imaginaciju, oplemenjujući čovjeka i ljudsku kulturu, ili bi bar tako trebalo biti (Pećnjak i Bartulin, 2013). Tradicionalno se umjetnost dijeli na kazalište, književnost, glazbu, slikarstvo, kiparstvo, arhitekturu, ples te u novije vrijeme i na fotografiju, film, performans i strip (Pećnjak i Bartulin, 2013). Nadalje, svaka od navedenih vrsta umjetnosti u sebi sadrži različite podvrste, kao npr. ples koji se dijeli na klasični balet, suvremeni ples, fizički teatar itd., književnost prvotno čine poezija i proza, film se dijeli na rodove, npr. igrani, crtani, dokumentarni, eksperimentalni te dalje, npr. igrani film se dijeli na žanrove: komedija, drama, pustolovni, kriminalistički, pa zatim na podžanrove, stilske struje: npr. art film ili film noir itd. (Gilić, 2007.; Turković, 2010. prema Pećnjak i Bartulin, 2013).

Odgovor na pitanje što je umjetnost, pronalazimo u povijesti estetike ili filozofiranja o umjetnosti. Rezultati su bile različite definicije u različitim povijesnim razdobljima. Jedna od definicija koja je po nekim autorima jedina sveobuhvatna teorija umjetnosti je institucijska teorija umjetnosti. Koliko god sam umjetnički čin bio individualan i intiman, u onom smislu u kojemu umjetnost i za nas ostale (a ne samo autoru) postaje relevantan ili predmet našeg interesa, smještaj čitavog razgovora o umjetnosti, pa tako i o njenoj definiciji, u širi društveni kontekst (umjetnički svijet) čini se sasvim prikladnim (Paraščić, 2008). Tijekom 20. stoljeća razvija se nekoliko teorija kreativnosti. Među njima je najvažnije spomenuti gestalt ili formalnu teoriju, kognitivne teorije i dinamične ili psihoanalitičke teorije stvaralaštva (Šarančić, 2014). Predstavnici gestalt teorije, uglavnom su se bavili vizualnim umjetnostima, mišljenjem i percepcijom umjetničkog djela (Šarančić, 2014). Spearman, kao zagovaratelj kognitivne teorije, kreativnost je izjednačio s općom inteligencijom (Šarančić, 2014). Prema

psihoanalitičarima umjetnost služi rasterećenju od kompleksa i unutrašnjih sukoba, tj. uspostavi ravnoteže u organizmu. Umjetničko izražavanje nastaje kao rezultat potiskivanja nagonskih energija prema višim funkcijama psihičkog života (sublimacija) (Šarančić, 2014).

1.1.1. Dobrobiti umjetničkog stvaralaštva

Umjetnost pruža mogućnost izražavanja i kreiranje „nečega iz ničega“, što svakako doprinosi osjećaju zadovoljstva i samopoštovanja. Dobrobiti umjetničkog stvaralaštva su brojne. Primjerice, pozitivni učinci likovne umjetnosti na zdravlje ljudi, prema rezultatima istraživanja (Lelchuk Staricoff, 2004. prema Šarančić, 2014) su:

- pozitivan učinak boja i dizajna u terapijskoj sobi na pacijente i osoblje
- primjenu zidnih freski za smanjivanje uznemirenosti pacijenata s demencijom
- poučavanje mentalno oboljelih likovnom stvaralaštvu je učinkovito i pozitivno jer omogućuje izražavanje i pozitivno utječe na ponašanje
- uvođenje likovnog obrazovanja u edukaciju budućih liječnika neurokirurga rezultiralo je boljim crtačkim i slikarskim sposobnostima te trodimenzionalnim razmišljanjem, što je izuzetno važno u neurokirurgiji.

Likovna umjetnost nosi sa sobom pozitivne učinke i za osobe treće životne dobi. U jednom istraživanju grupa ljudi između 65 i 100 godina starosti uključena je u raznovrsne umjetničke programe, nakon godinu dana provođenja programa grupa je pokazala bolje zdravlje, manje je posjećivala liječnike i trošila manje lijekova od vršnjaka koji nisu u programu. Smanjila su se stanja depresije, usamljenosti i pada morala (Cohen, 2006. prema Šarančić, 2014). Likovno stvaralaštvo poboljšava raspoloženje kroz katarzu ili kroz preusmjeravanje, i to jednako vrijedi i za umjetnike profesionalce i za amatere (Šarančić, 2014). Crtanjem, slikanjem i oblikovanjem može se utjecati na čitav niz poteškoća kao što su: koncentracija, napetost, opsesivnost, pretjerana pedantnost, vrtoglavice, nervoza, psihoza, disanje, cirkulacija, depresija itd. (Kliček, 2001. prema Šarančić, 2014).

Dobrobiti likovnog stvaralaštva i općenito umjetničkog izražavanja brojne su i kod djece. Djetinjstvo je period u kojem je veoma bitno intenzivno utjecati, između ostalog i na razvoj kreativnosti. Mozak izazvan našom aktivnošću i okruženjem, stvara nove sinapse koje znače bolju komunikaciju među moždanim stanicama i veću mogućnost stvaranja novih ideja. Crtanje olovkom, rezanje škarama, modeliranje gline i slikanje kistom razvijaju finu

motoriku, koordinaciju oko-ruka te akomodaciju oka što je izuzetno bitno za stvaranje što većeg broja sinapsi (Rajović, 2010. prema Šarančić, 2014). Djeca koja pohađaju satove likovnog stvaralaštva mogu razviti stanovite prednosti koje mogu trajati čitav život. Osim što vizualne umjetnosti mogu poboljšati učenje, značajna je i psihološka dobrobit koju stvaralaštvo pruža (Šarančić, 2014). Jedna od dobrobiti likovnog stvaralaštva je i razvoj kreativnosti (Lindström, 2009. prema Šarančić, 2014). Kroz vizualno stvaralaštvo djeca uče promatrati, opisivati, analizirati i interpretirati (Šarančić, 2014). Uz navedene pozitivne posljedice bavljenja likovnim stvaralaštvom, kod djece isto tako može utjecati na školski uspjeh, doživljaj umjetnosti, sposobnosti opažanja, socijalne vještine, razvoj samopoštovanja, itd.

Bitno je spomenuti utjecaj likovnog stvaranja na djecu s teškoćama u razvoju, koja mogu, uz prikladno vođenje, postići značajne pomake i uspješne rezultate u raznim poljima života. Kod djece s blažim intelektualnim teškoćama, kao i kod djece koja su dio tipične populacije, kreativnost se vrednuje na osnovi originalnosti i neobičnosti proizvoda koji je svojstven dječjem percipiranju svijeta (Koludrović i Reić Ercegovac, 2010. prema Gagić i sur., 2015). Likovna terapija za autističnu djecu ima mnoge beneficije, počevši od samog odmaka djece od njihovog zdravstvenog problema, preko igre i pozitivnih emocija do potpomaganja izgradnje živčanog sustava i razvoja estetskih i kreativnih sposobnosti (Ježić i Klopotan, 2001. prema Šarančić, 2014). Djeca s teškoćama uključena u likovno umjetničke programe bolje su radila u grupi, češće završavala zadane zadatke, pokazala bolje stavove prema školi te manje kršila pravila ponašanja (Evans, 2009. prema Šarančić, 2014). Kreativnost djece ne treba gledati kao urođenu osobinu koja će se razvijati sama od sebe. Neophodni su organizirani poticaji njezina uspješnog razvoja, tj. kreativni potencijal na odgovarajući način treba stimulirati i usmjeravati (Kadum, 2011.; Kangas, 2010. prema Gagić i sur., 2015). Vizualno, auditativno i taktilno opažanje predstavljaju aktivnosti kojima djeca s blažim intelektualnim teškoćama oblikuju prva pojmovna iskustva i konceptualnu osnovu za savladavanje nastave iz mnogih predmeta (Japundža-Milisavljević, 2009. prema Gagić, i sur., 2015). Za dječji likovni izraz osobito je važno vizualno iskustvo, zahvaljujući kojem se razvija sposobnost uočavanja boja, oblika i prostornih odnosa (Filipović i Kamenov, 2009. prema Gagić i sur., 2015). Rezultati istraživanja Gagić i sur. (2015) potvrđuju značaj vizualnog poticanja za izražavanje kreativnih sposobnosti kod djece s blažim intelektualnim teškoćama u vizualnom području istraživanja. Važno je poticati djecu na izražavanje svojih doživljaja, kako bi njihov rad proizišao iz njihove iskrenosti, kreativnosti i originalnosti.

Učenicima treba pružiti više vremena unutar kojeg se mogu izraziti, pružiti im mogućnost istraživanja različitih medija i prirodne okoline u sigurnom okruženju, ohrabrivati ih za različite načine umjetničkog izražavanja te ukazati na važnost samoizražavanja.

1.1.2. Kreativne i art/ekspresivne terapije

U kontekstu umjetnosti i invaliditeta, ukratko će biti opisano značenje kreativnih i art/ekspresivnih terapija u radu s osobama s invaliditetom. Bitno je shvatiti razlike između umjetnosti invaliditeta i kreativnih terapija, iako se dotiču u određenim točkama, ova dva pojma imaju sasvim različita značenja.

Ekspresivne terapije definiraju se kroz uporabu vizualne umjetnosti, glazbe, plesa/pokreta, drame, poezije/kreativnog pisanja, igre i pijeska u kontekstu psihoterapije, savjetovanja, rehabilitacije i u zdravstvenom sustavu (Malchiodi, 2005). U okviru kreativne terapije i art/ekspresivnih psihoterapija mogu biti korištene različite umjetničke tehnike i mediji (klinička hipnoza, vođena imaginacija, vježbe disanja i relaksacije, biblioterapija, dramska terapija, pokret i ples, glazba u terapiji) (Miholić i sur., 2013).

Prema Malchiodi (2005.) neki od individualnih pristupa u ekspresivnim terapijama su:

- **Art terapija** koristi likovne medije, slike i kreativne procese. Koristi se u razrješavanju emocionalnih konflikata, uvećava razinu samosvjesnosti, pomaže u razvijanju socijalnih vještina, koristi se i prilikom upravljanja ponašanjem, rješavanju problemskih situacija, smanjenju anksioznosti, kao i za uvećavanje razine samopoštovanja (American Art Therapy Association, 2004. prema Malchiodi, 2005).
- **Glazboterapija** koristi glazbu u izvršavanju pozitivnih promjena u psihološkom, fizičkom, kognitivnom i socijalnom funkcioniranju osoba s zdravstvenim ili edukacijskim poteškoćama (American Music Therapy Association, 2004. prema Malchiodi, 2005).
- **Psihodrama** je sistematična uporaba dramskog procesa u cilju postizanja emocionalne i fizičke integracije te poticanje osobnog razvoja (National Drama Therapy Association, 2004. prema Malchiodi, 2005).
- **Terapija plesom/pokretom** definira se kao psihoterapeutska uporaba pokreta kao proces koji unapređuje emocionalnu, kognitivnu i fizičku integraciju osoba (NCCATA, 2004. prema Malchiodi, 2005).

- **Bibiloterapija i terapija poezijom** podrazumijeva uporabu poezije i ostalih oblika književnosti u poticanju osobnog rasta (NCCATA, 2004. prema Malchiodi, 2005).
- **Intermodalna terapija** uključuje uporabu dvije ili više ekspresivnih terapija u kultiviranju svjesnosti, poticanju emocionalnog rasta i poticanju razvijanja veze s drugima (Knill, Barba i Fuchs, 1995 prema Malchiodi, 2005).

1.2. Invaliditet

Prije dubljeg zadiranja u temu umjetnosti invaliditeta, potrebno je pobliže pojasniti sam termin invaliditet te povijest ugnjetavanja s kojom je povezan. Često u široj zajednici možemo čuti razne termine koje se odnose na osobe s invaliditetom. Pojmovi poput osoba s posebnim potrebama, invalid, hendikepirana osoba, samo su neki od tih termina koji sa sobom donose negativni prizvuk i nisu prikladni za uporabu, stoga se trud usmjerio u osmišljavanju prikladnog termina, koji neće diskriminirati osobu, ali će u isto vrijeme pružiti primjeren i objektivan pogled na samu osobu, kao i na njene mogućnosti.

Termin invaliditet je kroz povijest prošao različite definicije. Razni akademici pokušali su dati svoja objašnjenja. Finkelstein (1980) prema Barnes (2007) tvrdio je kako je invalidnost paradoks koji je proizašao iz razvoja zapadnog kapitalističkog društva. On u svom viđenju dijeli povijest na tri faze. U prvoj fazi ljudi s oštećenjima bili su raspršeni širom zajednice, ali u drugoj fazi, zahvaljujući pojavi industrije golemih razmjera s proizvodnjom prilagođenom "normama tjelesno sposobnih" i "bolničkoj medicini", oni su izdvojeni iz svog društvenog sloja i okupljeni u jasno određenu i obescijenjenu skupinu, dok će treća faza označiti kraj tog paradoksa, budući da će se spoznati kako je invalidnost samo društvena restrikcija (Finklestein, 1980. prema Barnes, 2007). Oliver (1990) prema Barnes (2007) pak tvrdi kako su ekonomski razvoj, promjenjiva narav ideja i potreba za održavanjem reda tijekom industrijalizacije utjecali na društvene reakcije pa tako i na doživljaj oštećenja. Razvoj institucija kao sredstva za postizanje društvenog boljitka, ali i većeg društvenog nadzora, povezala su se s individualizacijom i medikalizacijom "društvenih problema" u kapitalizmu i to je rezultiralo pojavom individualističkog i medicinskog pristupa invalidnosti (Oliver, 1990. prema Barnes, 2007). Kasnije, pojavile su se nova objašnjenja koja osim industrijalizacije i društvenih promjena, uzimaju u obzir i individualne karakteristike osoba s invaliditetom.

U novije vrijeme pokušava se ujednačiti terminologija u Republici Hrvatskoj i u zakonskim propisima pa se u većini slučajeva koristi pojam osobe s invaliditetom koji je najprimjereniji. Raspravu o terminologiji osoba s invaliditetom organizirala je pravobraniteljica za osobe s invaliditetom u 2009. godini i na toj raspravi je donesen zaključak da se i dalje podržava terminologija iz Sheratonske deklaracije donesene 2003. godine (Vajda Halak i sur., 2014). Osobe s invaliditetom prihvale su termine „osoba s invaliditetom“ i „dijete s teškoćama u razvoju“ jer ih oni ni na jedan način ne stigmatiziraju, nemaju negativan prizvuk, već imaju neutralno značenje koje ih adekvatno opisuje (Vajda Halak i sur., 2014). Potpunu definiciju koga se smatra osobom s invaliditetom daje Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom (Narodne novine br. 157/13, 152/14) u svom 3. članku i kaže: "Osoba s invaliditetom je osoba koja ima dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprječavati njezino puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima".

Iako i dalje postoje zakonski propisi koji nisu u potpunosti uskladili terminologiju, može se zaključiti kako je, posebice u posljednjim godinama, došlo do značajnog napretka u smjeru potpunog ujednačavanja terminologije u raznim zakonima i medijskim prostorima.

1.2.1. Modeli invalidnosti

Kroz povijest razvili su se razni modeli ili konstrukcije invalidnosti koji su imali snažan utjecaj na postavke parametara za osobe s invaliditetom. Ti modeli su sljedeći:

- **Model milosrđa**

Promatra osobu s invaliditetom kao žrtvu. Ovisno o invalidnosti, osobe s invaliditetom ne mogu hodati, govoriti, vidjeti, učiti ili raditi. Invaliditet se smatra deficitom, a osobe s invaliditetom nisu u mogućnosti pomoći sebi i voditi neovisan život. One trebaju pomoć, simpatije, ljubavi, milosrđe, posebne usluge i institucije, kao što su specijalne škole ili domovi. Ponekad osobe s invaliditetom i same usvoje takav koncept, pa se osjećaju „nemoćnima“ (BRAIN.HE., 2010. prema Mihanović, 2011).

- **Medicinski model**

Usmjeren je na medicinske specifičnosti osobe, kao što je njeno specifično oštećenje, te je sklon problematiziranju osobe, gledajući na tu osobu kao na objekt kliničke intervencije (Quinn i Degener, 2002. prema Mihanović, 2011). Naime, model stavlja pojedinca u medicinsku kategoriju, za medicinsku korist. Problem se nalazi unutar pojedinca, odnosno

osobe s invaliditetom zbog njenog oštećenja koje zahtijeva medicinsku intervenciju kako bi se ona prilagodila društvu. Liječnici distribuiraju etikete kategorija koje nose društvenu stigmatu. Uz medicinski model usko je vezana institucionalna zaštita osoba s invaliditetom (Šostar i sur., 2006. prema Mihanović, 2011).

- **Socijalni model**

U okviru takvog pristupa neovisnost razumijeva osobu koja može sama zadovoljavati svoje potrebe djelotvorno preuzimajući kontrolu nad svojim životom i odabirući kako će taj život izgledati (Urbanc, 2006. prema Mihanović, 2011). Socijalni model stavlja pojedinca u centar odlučivanja pri donošenju odluka koje se odnose na njega, te još što je najvažnije, smještava problem izvan osobe, u društvo (Quinn i Degener, 2002. prema Mihanović, 2011). Socijalni model ističe krivnju barijera u društvu što pojedinac s fizičkim ili psihološkim razlikama postaje "invalid". Barijere se mogu podijeliti u tri kategorije: okoliš, ekonomske i kulturne (British Council of Disabled People, prema BRAIN.HE., 2010. prema Mihanović, 2011). Prema Mihanović (2011) okoliš onemogućava osobama s teškoćama kretanja mobilnost i komuniciranje kao osobama bez oštećenja, ekonomski društvo ne pruža iste mogućnosti osobama s invaliditetom kao osobama bez invaliditeta, dok kulturno sagledavajući, društvo omogućava osobama s invaliditetom da se osjećaju manje vrijednima zbog predrasuda i negativnih stavova zajednice bez invaliditeta. Danas je socijalni model stekao značajnu popularnost, osobito među onima koji su tradicionalno označeni kao „nesposobni“. Uz podršku brojnih udruga za ljudska prava neke od prepreka invaliditeta koje potječu od medicinskog modela pomalo su počele nestajati, međutim još uvijek je dug put kojim se treba ići (Mihanović, 2011).

- **Model 'ljudskih prava'**

Usmjeren je na dostojanstvo ljudskog bića i tek nakon toga, ukoliko je to uistinu potrebno, na medicinske značajke te osobe. Četiri vrijednosti – dostojanstvo, autonomija, jednakost i solidarnost (Quinn i Degener, 2002.; Žiljak, 2005. prema Mihanović, 2011) – naročito su važne u kontekstu generaliziranih pojmova u smislu vrijednosti, kao i u kontekstu invaliditeta (Quinn i Degener, 2002. prema Mihanović, 2011). Prepoznavanje vrijednosti ljudskog dostojanstva služi kao snažan podsjetnik da osobe s invaliditetom imaju udjela u društvu te polažu pravo na to društvo (Mihanović, 2011).

Suvremeni pristupi i modeli zaštite osoba s invaliditetom, kao i standardna pravila pokazuju da u suvremenom svijetu uglavnom prevladava socijalni model zaštite osoba s

invaliditetom. Temelj tog modela je, dakle, u filozofiji inkluzije koja smatra da, svatko na svoj način, može pridonijeti društvu i da mu, prije svega, pripada. Na osobu s invaliditetom gleda se kroz njezine mogućnosti, sposobnosti i interese (Šostar i sur., 2006).

1.2.1. Invaliditet kroz povijest

Jedan od najranijih datiranih primjerka odnosa društva prema osobama s invaliditetom dolazi iz Egipta, za vrijeme pete dinastije kada su osobe niskog stasa imali ulogu luda te time zabavljali faraone (Thompson, 2015). U antičkom Babilonu dojenčad s vidljivim oštećenjima imali su značajnu ulogu pošto su se kongenitalna oštećenja smatrala pokazateljima budućih događaja za cijelu zajednicu (Thompson, 2015). Primjere ugnjetavanja osoba s invaliditetom pronalazimo još iz antičkih svjetova Grka i Rima. Postoje brojni zapisi koji govore o tome kako su osobe s vidljivim oštećenjima služile kao izvor zabave za ostatak populacije. Ubojstvo djece u obliku izlaganja nepovoljnim uvjetima za boležljivu ili slabu dojenčad bila je veoma raširena praksa, a u nekim državama i obvezujuća (Toole, 1983. prema Barnes, 2007). Zanimljiva je činjenica da su poznati i cijenjeni filozofi, kao što su Platon, Aristotel i Locke zalagali se za ubijanje dojenčadi s teškoćama u razvoju (Thompson, 2015). I Rimljani su bili gorljivi zagovornici djecoubojstva u slučajevima „boležljive“ ili „slabe“ dojenčadi, koje su utapali u rijeci Tibru. Poput Grka, postupali su grubo sa svakim čije oštećenje nije bilo vidljivo odmah po rođenju. Na čuvenim rimskim igrama „patuljci“ i „slijepci“ borili su se protiv žena i životinja radi zabave rimskog naroda (Barnes, 2007). Grčki bogovi i božice nisu smatrani božanskim bićima u antropomorfnom obliku, nego su prije bili „idealizirane reprezentacije usavršenosti ljudskosti“ (Dutton, 1996. prema Barnes, 2007). U tom kontekstu, u Grčkoj se isticalo tjelesno savršenstvo i oni koji su manjkali u tom pogledu smatrali su se manje vrijednima. Nadalje veza između oštećenja kao kazne za počinjeni grijeh, također ima korijene u grčkoj kulturi, primjer toga je Sofoklova priča o kralju Edipu. Budući da je bila pod utjecajem grčkog društva, barem od vremena Aleksandra Velikog, židovska kultura antike smatrala je oštećenje znakom bezbožnosti i posljedicom grijeha (Douglas, 1966. prema Barnes, 2007). Međutim, za razliku od drugih velikih religija tog razdoblja, židovska vjera zabranjivala je djecoubojstvo. To je postalo ključnim obilježjem njezinih kasnijih derivata, kršćanstva i islama, kao i običaj „brige“ za „bolesne“ i „nesretnike“, bilo udjeljivanjem milostinje, bilo pružanjem „neposredne njege“ (Davis, 1989. prema Barnes, 2007).

Za vrijeme srednjeg vijeka pogledi prema osobama s invaliditetom nisu se u nekoj većoj mjeri promijenili. U srednjem vijeku, mentalni poremećaji nisu se smatrali medicinskim stanjem, stoga umjesto medicinskih i terapijskih tretmana više se koristio egzorcizam

(Thompson, 2015). Vjerski vođa i učenjak kojemu se pripisuje uvođenje protestantske reformacije, Martin Luther, izjavio je kako je vidio đavla u jednom invalidnom djetetu te je smatrao da je za takvu djecu bolje da umru (Haffter, 1968. prema Barnes, 2007). Djeca i odrasli s tjelesnim abnormalnostima često su bili izlagani na seoskim sajmovima (Nicholli, 1990. prema Barnes, 2007).

Od devetnaestog stoljeća počele su se razvijati manifestacije pod nazivom „freak shows“ koje su upravo u devetnaestom i početkom dvadesetog stoljeća doživjeli procvat u Europi i Sjevernoj Americi (Barnes i Mercer, 2001). U to vrijeme, pojavili su se i takozvani „Ružni zakoni“ u SAD-u, kojima su se postavile društvene restrikcije na one osobe čiji je fizički izgled mogao uvrijediti ili preplašiti „normalne“ osobe (Bogdan, 1996. prema Barnes i Mercer, 2001). Prva polovica dvadesetog stoljeća bilo je doba najvećeg broja prisilnih sterilizacija i eutanazije (Thompson, 2015). Napredak u medicini i zalaganje za osobe s invaliditetom utjecao je na promjene u odnosu društva prema osobama, iako su nasilni „medicinski“ postupci koji su u takvoj mjeri završili tek prije polovice stoljeća ostavili značajni trag (Thompson, 2015).

Iz ovog kratkog pregleda percepcije invaliditeta kroz povijest može se zaključiti kako su osobe s invaliditetom bile potlačene kroz duži vremenski period što je svakako ostavilo traga kako na osobama s invaliditetom, tako i na društvu u cjelini. U novije vrijeme sve više možemo prepoznati društvenu solidarnost i prihvaćanje odgovornosti u cilju ostvarivanja jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom, iako u različitim dijelovima svijeta, takvi naponi se razlikuju. Postoje razni primjeri u kojima se jasno može prepoznati podcjenjivanje osoba s invaliditetom i odabir ignoriranja takvih situacija, stoga je još uvijek potrebno raditi na ostvarivanju jednakih prava i mogućnosti. Kultura invaliditeta kao oblik ustanka osoba s invaliditetom kako bi se izborili za svoja prava i omogućili jednako sudjelovanje u zajednicama, jedan je oblik ostvarivanja takvih ciljeva.

1.2.3. Odnos društva prema osobama s invaliditetom

Društvo se tijekom povijesti prema osobama s invaliditetom odnosilo različito, ovisno o stupnju ekonomskog i kulturnog razvoja i nizu drugih okolnosti, od potpuno nehumanog odnosa i stigmatizacije, ignoriranja i pasivnog stava, do integracije i jednakih mogućnosti (Žunić, 2001. prema Šostar i sur., 2006). Iz navedenog vidljivo je kako su osobe s invaliditetom bile žrtve predrasuda u društvu, što je zasigurno utjecalo na pokrete

izjednačavanja mogućnosti. Špoljar (1960) prema Šostar i sur. (2006) navodi kako se mogu izdvojiti četiri faze u odnosu društva prema osobama s invaliditetom:

- **Prva faza** obilježena je iznimnom okrutnošću prema djeci s oštećenjima koja su se prema važećim zakonima ubijala ili prodavala u ropstvo. Stav društva najočitiije je iskazan na primjeru planine Tajget na kojoj su boležljiva i nakazna novorođenčad izlagana na milost i nemilost divljim zvijerima i elementarnim prilikama.
- **Druga faza** poklapa se s feudalnim društvenim uređenjem i obilježena je toleriranjem invalidnosti, ali bez pružanja bilo kakve pomoći. Briga o takvim osobama bila je prepuštena obitelji koja je, uglavnom, zbog toga bila u izvjesnoj socijalnoj izolaciji.
- **Treća faza** odvija se na prijelazu iz srednjega u novi vijek i predstavlja nadu u humaniji pristup. Kršćansko milosrđe nalaže pomoć ubogima i siromašnima, otvaraju se ubožnice u koje se smještavaju stari i bolesni, što još uvijek ne važi za djecu s tjelesnim ili mentalnim oštećenjima (Puljiz, 1997. prema Špoljar, 1960. prema Šostar i sur., 2006).
- Tek u doba humanizma i renesanse javlja se humaniji i tolerantiji odnos prema djeci koja su rođena s teškoćama u razvoju. To je ujedno početak **četvrte faze** u društvenom vrednovanju invaliditeta. U osamnaestom stoljeću dolazi do velikih promjena u društvenom vrednovanju osoba s invaliditetom. Ideje Francuske revolucije o jednakim pravima svih na obrazovanje potiču zapadnoeuropske zemlje na otvaranje institucija za djecu i odrasle s invaliditetom.

Dvadeseto stoljeće razdoblje je u kojem dolazi do značajnih promjena u percepciji osoba s invaliditetom, koji se počinju promatrati i kao radna snaga. Drugi svjetski rat zbog velikih ljudskih žrtava i ranjavanja donosi novi pogled na invaliditet kao problem zajednice. Osnivanjem Organizacije ujedinjenih naroda i donošenjem Deklaracije o ljudskim pravima 1948. počinje sustavna promocija zaštite ljudskih prava na međunarodnoj razini (Teodorović i Bratković, 2001. prema Šostar i sur., 2006). Daljnje donošenje međunarodnih dokumenata o izjednačavanju mogućnosti postignute su promjene u percipiranju osoba s invaliditetom od strane društva. Primjeri toga su dokumenti poput Međunarodne klasifikacije funkcioniranja, invalidnosti i zdravlja (ICF) koja pokušava objediniti i pružiti pregled zdravlja iz biološke, individualne i društvene perspektive te Konvencija UN o pravima osoba s invaliditetom koji je prvi ugovor o univerzalnim ljudskim pravima koji izričito nameće obvezu države da poduzme sve odgovarajuće mjere kako bi eliminirala diskriminaciju na osnovi invaliditeta (Mihanović, 2011). U duhu suvremenih pristupa i modela zaštita prava osoba s invaliditetom

razvijen je model u zajednici utemeljene rehabilitacije, kao alternativa institucionalnom modelu zaštite, koji polazi od temeljne pretpostavke da zajednica treba stvoriti uvjete za razvoj rehabilitacije, ravnopravnosti i socijalne integracije osoba s invaliditetom (Jonsson, 1994, prema Šostar i sur., 2006). Uslijed razvoja službi podrške za život u zajednici, u posljednjih tridesetak godina usporedno se odvija i proces deinstitutionalizacije osoba s invaliditetom. Glavni argument u prilog ovom procesu je zatvorenost ustanova i njihova uloga čuvanja i izolacije osoba s invaliditetom umjesto integriranja u zajednicu i zaštite njihovih prava (Šostar i sur., 2006). Zakonska i strateška opredjeljenja većine europskih država pokazuju otklon od institucijskog oblika zaštite osoba s invaliditetom (Šostar i sur., 2006). Pojavom inkluzije i socijalnog modela dolazi do značajnih promjena u odnosu društva prema osobama s invaliditetom čemu je značajno pridonio i pokret samozastupanja. Osobe s invaliditetom same su znatno pridonijele promjeni odnosa i stavova društva prema njihovim potrebama i problemima nakon što su započele značajne procese samoorganiziranja sa ciljem bržeg i lakšeg ostvarivanja svojih prava.

2. PROBLEMSKA PITANJA

Osobe s invaliditetom imaju svako pravo postavljanja svih svojih ciljeva, a društvo treba, ne olakšati, već izjednačiti prilike za njihovo ostvarivanje. U kontekstu umjetnosti invaliditeta, upravo umjetnici s invaliditetom su ti koji ukazuju na diskriminaciju prisutnu u društvu, realne i iskrene slike osoba s invaliditetom i iskustvo života s invaliditetom te na potrebu izjednačavanja prava kroz medije umjetnosti. Stoga je cilj ovog rada pobliže istražiti pojmove poput umjetnosti i kulture invaliditeta, te otkriti izvore i motivaciju tog pokreta. Također, biti će prikazana umjetnost invaliditeta u kontekstu raznih pravaca u umjetnosti te će se prikazati neke radove i umjetnike cijenjenih u tom području. Bitno pitanje na koje se želi pronaći odgovor je i koliko je prisutna i raširena umjetnost invaliditeta na području Republike Hrvatske. Osim umjetnosti invaliditeta, biti će razmatrano i pitanje pristupačnosti osoba s invaliditeta raznim kulturnim i društvenim sadržajima u ulozi stvaratelja ili posjetitelja. Na temelju raznih izvora, knjiga, članaka i znanstvenih istraživanja bit će objedinjene ove činjenice i znanja na jednom mjestu te će se pokušati dosljedno prikazati postavljena pitanja i odgovoriti na njih.

3. PREGLED DOSADAŠNJIH SPOZNAJA

3.1. Kultura invaliditeta

Prije daljnjeg nastavka potrebno je razjasniti i sam termin kultura te otkriti što se točne sve krije iza njega. Sociološka istraživanja kulture prihvatila su širu interpretaciju koja uključuje simbolične aspekte ljudskog društva, poput vjerovanja, rituale, običaje i vrijednosti, kao i obrasce rada, slobodne aktivnosti i materijalnu imovinu: „Kultura se sastoji od vrijednosti članova određene grupe, norme koje slijede i materijalne imovine koje stvore“ (Giddens, 1989. prema Barnes i Mercer, 2001). Kao rezultat odnosa dominantne kulture prema različitostima, u društvu se stvaraju subkulture, u tom kontekstu potlačene grupe ponekad razviju vlastite kulturne norme i vrijednosti, koje pružaju članovima individualne i kolektivne obrambene mehanizme protiv ugnjetavanja, kao i neki oblik kulturnog otpora (Barnes, 2003). Iz toga se može zaključiti kako je i kultura invaliditeta subkultura koja je proizašla je iz međunarodnog pokreta osoba s invaliditetom, kao i što održava norme i vrijednosti aktivista, njihovih pobornika i saveznika. Iako osobe s invaliditetom nemaju svoju kulturu u tradicionalnom „fizičkom“ smislu (primjerice, odgoj kroz razne generacije među osobama s zajedničkim psihološkim karakteristikama), osobe s invaliditetom svakako posjeduju kulturu u „unutrašnjem“ smislu (primjerice, dijeljenje zajedničkog iskustva s drugim osobama s invaliditetom) (Walker, 1998. prema Abbas i sur., 2004). Takva „unutrašnja“ zajednička iskustva također uključuju: znati kako je to biti etiketiran; razlikovati se po specifičnim značajkama od ostalih članova svoje obitelji; biti smatran „drugačijim“ od strane društva; osjećati sažalijevanje drugih; te naposljetku posjedovati dar jedinstvenosti u svijetu gdje se malo tko ističe (Walker, 1998. prema Abbas i sur., 2004). Kultura invaliditeta može se razlikovati od dominantne kulture i u drugim pogledima. Prvo, ostvarivanje komunikacije s drugim osobama s invaliditetom je često iznimno važna za same osobe s invaliditetom, zbog toga što u većini slučajeva oni nisu u mogućnosti dijeliti ista iskustva s osobama bez invaliditeta ili prilagoditi se njihovim normama i vrijednostima (Barnes, 2003). Kao drugo, u kontekstu kulture invaliditeta osobni invaliditet se prihvaća kao simbol različitosti umjesto srama, također prihvaća se i prepoznaje važnost i vrijednost životnog stila osoba s invaliditetom (Barnes, 2003).

Prisutnost invaliditeta u dominantnoj kulturi često se smatralo metaforom za sažalijevanje, strah, dobrotvorni rad, itd. Zbog toga je od neizmjerne važnosti suprotstaviti se tim stereotipima i redefinirati invaliditet. Kultura i umjetnost invaliditeta u tome imaju

značajnu ulogu, ne samo da osnažuju osobe za izražavanje kroz medije umjetnosti, već također utječu na klimu u društvu te time umanjuje predrasude i diskriminaciju. Baš kao što ljudi razvijaju stereotipe prema strukturnim značenjima spola i rase, osobe s invaliditetom u očima drugih mogu pobuditi riječi poput tragedije, gubitka i ovisnosti o drugima. U tom kontekstu osobe s invaliditetom koriste kulturne intervencije u cilju propitivanja i rušenja takvih stereotipa, iz čega se posljedično izdigla kultura invaliditeta kao kontrakultura (Kuppers, 2003). Nakon dužeg povijesnog perioda dominantne negativnosti, u procesu izdizanja kulture invaliditeta, osobe s invaliditetom prihvatili su svoje različitosti kao izvor zajedništva i kohezije (Kuppers, 2003).

Kultura invaliditeta pretpostavlja osjećaj zajedničkog identiteta i interesa koji ujedinjuje osobe s invaliditetom i odvaja ih od društva bez invaliditeta. Kultura invaliditeta u svojem značenju odbija etiketu invaliditeta kao simbol srama i samosažalijevanja, već umjesto toga ističe važnost solidarnosti i pozitivne identifikacije. Prikaz invalidnosti u popularnoj kulturi zapečatila je mnoge prevladavajuće negativne stereotipe. Takve karakterizacije osoba s invaliditetom u popularnoj kulturi potakle su ustanak pozitivnih promjena, time potičući pokret umjetnosti i kulture invaliditeta (Barnes i sur., 1999. prema Abbas i sur., 2004). Pokretom osoba s invaliditetom ukazalo se na potrebu promjene društvenog uređenja i promišljanja u društvu te na cilj stvaranja društva koje uvažava različitost kao svoj sastavni dio. Prije nego što se kultura invaliditeta počela izdizati, njene korijene pronalazimo u borbama za prava osoba s invaliditetom i njihovoj potrazi za inkluzijom i jednakim mogućnostima. Ključno događanje u razvoju veće svjesnosti o invaliditetu bilo je odmicanje od pogleda da je invaliditet problem pojedinca koji zahtijeva individualna, najčešće medicinska rješenja. Od 1970-ih godina sve je više osoba s invaliditetom počelo zapisivati i dijeliti svoja iskustva. Pojavile su se alternativne novine, poput „Mouth“ u SAD-u (Barnes i Mercer, 2001). Osobe s invaliditetom sve su više sudjelovali u društvu kao aktivni sudionici u raznim protestima koji su se ticali problema pristupačnosti raznim zgradama, transportu, dobrotvornim akcijama te raznim kampanjama u borbi za građanska prava. Primjer takvih protesta pronalazimo u Ujedinjenom Kraljevstvu, gdje su mediji objavljivali slike osoba s invaliditetom koji su bili vezani lancima za autobuse, vlakove te time blokirali prohodnost prometa, kao i prikaz osoba s invaliditetom kako pužu po glavnim ulicama (Pointon, 1999. prema Barnes i Mercer, 2001). Kao što se može pretpostaviti ovakav način prikaza osoba s invaliditetom u medijima ostavilo je traga. Sve veća politička aktivnost utjecala je i na razna propitivanja pogleda na osobe s invaliditetom, prvenstveno na

osobine koje su im drugi postavljali, poput pasivnosti i ovisnosti o drugima. Kao rezultat sveobuhvatne kampanje, 1996. godine donesen je „Disability Discrimination Act“ koji nije u potpunosti obuhvatio probleme s kojima se susreću osobe s invaliditetom, već je više bio usmjeren na uključivanja osoba s HIV/AIDS-om u kategoriju osoba s invaliditetom, kao i strah od cijena i mogućnosti uništavanja povijesne znamenitosti kako bi se napravile više pristupačnijima, umjesto brige osoba s invaliditetom kako je zakon imao samo malo više od simboličnog značenja (Barnes i Mercer, 2001). Bitna stavka u povijesti stvaranja kulture invaliditeta dogodila se 1976. godine kada je UPIAS (Union of the Physically Impaired Against Segregation) izdao manifest naziva „Fundamental Principles of Disability“ ili „Temeljni Principi Invaliditeta“ koji je sadržavao navode kako je upravo društvo krivo za stvaranje poteškoća osoba s invaliditetom, primjerice: „Invaliditet je nešto nametnuto na vrh naših oštećenja, zbog čega smo nepotrebno izolirani i isključeni iz punog sudjelovanja u društvu“ (UPIAS, 1976. prema Barnes, 2003). Nakon ovog manifesta medicinska konceptualizacija fizičkog oštećenja bila je smanjena u upotrebi, što je potaklo sve brojnije korištenje definicije invaliditeta u socijalno-političkim terminima (Barnes, 2003). U SAD-u prihvaćanje socijalnog modela invaliditeta započelo je pokretom za građanska prava 1973. godine sa sekcijama 501-504 „Vocational Rehabilitation Act“ (Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji) i kulminiralo s „Americans with Disabilities Act“ 1990. godine (Sandahl, 2002). Ove promjene u zakonodavstvu ne bi se ostvarile bez aktivista, umjetnika i akademika koji su inzistirali na nove načine gledanja na invaliditet. Sva ova događanja bili su dio temelja u stvaranju konstrukcije socijalnog modela invaliditeta, prema kojem invaliditet nije proizvod individualnih nedostataka već je društveno kreirano (Barnes, 2003). Što se tiče suvremenih zakona sa sličnom temom, u Hrvatskoj je od 2009. godine na snagu stupio „Zakon o suzbijanju diskriminacije“ (Narodne novine, br. 85/08, 112/12) kojim se u članku 1. osigurava zaštita i promicanje jednakosti kao najviše vrednote ustavnog poretka RH, stvaraju se pretpostavke za ostvarivanje jednakih mogućnosti i uređuje zaštita od diskriminacije na osnovi rase ili etničke pripadnosti ili boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovnog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili obiteljskog statusa, dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog naslijeđa, rodnog identiteta, izražavanja ili spolne orijentacije.

Godinama su različiti kulturni identiteti odvajali osobe s invaliditetom, iako su neke grupe poput gluhih osoba uspostavili izgrađenu, čvrstu i prepoznatljivu kulturu, većina je osoba s invaliditetom bila manje entuzijastična u tom pogledu. Prvi razlog tome je to što je

bila prisutna velika razina nesigurnosti među osobama s invaliditetom o tome žele li uopće „svoju kulturu“, kao drugi razlog navodi se manjak mogućnosti za razvijanje kulturnog života (Finklestein i sur., 1996. prema Barnes i Mercer, 2001). Uz priznanje društvenih različitosti u populaciji osoba s invaliditetom, pretpostavljena homogenost kulture invaliditeta bila je s vremenom zamijenjena kohezivnim subgrupnim identitetima (Barnes i Mercer, 2001). Sa sve većom političkom aktivnošću osoba s invaliditetom, više se pažnje poklonilo formiranju kulture invaliditeta, čiji su ciljevi bili suprotstavljanje: medicinskom modelu invaliditeta, esencijalističkim i determinističkim definicijama invaliditeta, postojanju moralnih oznaka termina „normalnosti“, negativnim stereotipima osoba s invaliditetom, oznake invaliditeta kao metafore za socijalno isključivanje, kao i manjku subjektivnosti i posredovanja između samih osoba s invaliditetom (Barnes i Mercer, 2001).

Kolektivni pokret i zalaganja osoba s invaliditetom u prijašnjim godinama, koji je potaknuo postojanje jedinstvene kulture, izniman je skok u razvijanju odnosa s društvom i samopoimanja. Kultura invaliditeta posljedica je buđenja sve veće svjesnosti osoba s invaliditetom, što može utjecati na stvaranje društvenih promjena, kao i na opseg političke moći. Kultura invaliditeta još uvijek je relativno mlada u svojem punom poimanju, što nam ukazuje na potrebu za poticanjem daljnjeg aktivnog rada. Također, bitno je shvatiti kako je grupacija osoba s invaliditetom slična koliko i različita. Primjerice, osoba s motoričkim teškoćama i osoba oštećena sluha imaju malo zajedničkih dodirnih točaka u svojim invaliditetima, međutim ono što ih povezuje i što dijele je određen skup političkih i društvenih ciljeva.

3.1.1. Kultura gluhih osoba

U približavanju značenja kulture invaliditeta potrebno je dotaknuti se važnosti značenja kulture gluhih osoba u relaciji s kulturom invaliditeta. Kultura gluhih osoba, po mnogima se razlikuje od kulture invaliditeta, identificirajući se više kao lingvistička manjina nego kao dio kulture invaliditeta. Međutim, povijest nam jasno prikazuje kako je razvoj i samo značenje kulture gluhih osoba usko povezan s pokretom kulture i umjetnosti invaliditeta.

Suvremena kultura gluhih osoba vuče svoje korijene iz osamnaestog stoljeća s otkrićem gluhoće i otvaranjem škola za djecu s gluhoćom (Barnes, 2003). Do tada su gluhe i nagluhe osobe imali veoma malo zajedničkog iskustva. Upravo zbog isključenja iz oralne kulture i češćom komunikacijom s ostalim osobama oštećena sluha, došlo je do rasta

znakovnog jezika kao ultimativnog načina komunikacije (Barnes i Mercer, 2001). Mnoge se gluhe osobe smatraju lingvističkom i kulturnom manjinom, time se više uspoređuju s etničkim manjima koji prolaze kroz slično isključenje iz društva zbog manjka fluentnosti u dominantnom jeziku (Barnes i Mercer, 2001). Prema tome, proces isključenja iz zajednice bio je temelj u razvoju kulture gluhih.

Iako dijele neke ciljeve (primjerice, suočavanje i dekonstrukcija kulturnih normi) i zajedničku povijest prisilne segregacije, kultura gluhih osoba i kultura invaliditeta razlikuju se po mnogim točkama. Mnogo je onih koji se i dalje zalažu za segregacijsko školovanje i društvene postavke koje bi sačuvale daljnji opstanak kulture gluhih. Prema tome, kultura gluhih i kultura invaliditeta možda dijele povijest tlačenja baziranog na standardima „normalnosti“, ali imaju itekako različite ciljeve i promišljanja u vezi segregacije i inkluzije (Abbas i sur., 2004).

3.2. Umjetnost invaliditeta

Umjetnost i kultura invaliditeta prvenstveno označuju stvaranje umjetničkih djela koja slave raznolikosti, rekonstruiraju invaliditet kao vrijedno ljudsko stanje, podrazumijeva umjetnike s invaliditetom koji imaju pod kontrolom razne umjetničke pravce i prikaze invaliditeta te predstavlja umjetnike i njihova djela publici u obliku koji suprotstavlja i vraća društvenu konstrukciju invaliditeta (Abbas i sur., 2004). Za osobe s invaliditetom, umjetnost invaliditeta ne podrazumijeva samo traženje pristupa suvremenoj konzumaciji i stvaranju umjetničkih djela, isto tako ne odnosi se samo na izražavanje individualnih iskustva o suživotu s invaliditetom. Umjetnost invaliditeta se razvila iz zajedničkih kulturnih značenja i kolektivnih izražaja o iskustvu invaliditeta i borbi te popratnoj boli kroz koju su osobe s invaliditetom prolazile (Barnes i Mercer, 2001). Umjetnost invaliditeta kao pokret i zaseban pravac podrazumijeva korištenje umjetnosti u razotkrivanju diskriminacije i predrasuda s kojima se osobe s invaliditetom suočavaju svakodnevno, baš kao i stvaranje društvene svjesnosti i solidarnosti (Barnes i Mercer, 2001). Ovo objašnjenje upućuje na ključnu razliku između osoba s invaliditetom koji se bave umjetnošću i umjetnosti invaliditeta. Važno je da osobe s invaliditetom imaju pravo na slikanje, kreiranje i pisanje bilo čega, na bilo koji način i ne treba biti politički motivirano (Barnes i Mercer, 2001). Osobe s invaliditetom tek su se u drugoj polovici dvadesetog stoljeća počeli intenzivnije baviti s umjetničkim izražavanjem preko raznih kulturnih sadržaja s pridruženim ciljem rušenja stigmi i predrasuda. Sve više

izniču djela u različitim umjetničkim pravcima. Slikarstvo, kiparstvo, književnost, poezija, glazba, kazalište i ples primjeri su oblika umjetnosti u kojima su osobe s invaliditetom iskazali svoje mogućnosti i potencijale.

3.2.1. Povijest umjetnosti invaliditeta

Razvoj kulture i umjetnosti invaliditeta povijesno je povezan s osobama s vidljivim oštećenjima čiji bi posao bio zabavljanje ostatka populacije. Primjerice u antičkoj egipatskoj kulturi slijepe osobe su ispunjavali uloge glazbenika, umjetnika i masera (Barnes, 2003). „Deformirani robovi“ bili su veoma cijenjeni među Grcima i Rimljanima (Barnes, 2003). Osobe niskog stasa bile su posebice popularne u Ateni i carskom Rimu (Garland, 1995. prema Barnes, 2003). Da bi shvatili i bolje upoznali povijest umjetnosti invaliditeta, sam termin ne možemo odvojiti od kulture invaliditeta upravo zato jer je rast umjetnosti invaliditeta povezan s međunarodnim pokretom osoba s invaliditetom, započetim u 70-im godina prošlog stoljeća. Nema sumnje da su u razvoju kulture i umjetnosti invaliditeta, značajnu ulogu imali upravo događaji u kasnijim godinama dvadesetog stoljeća kao i proces isključenja osoba s invaliditetom (Barnes, 2003). Poznato je da proces isključenja datira još i iz antičkih vremena. Kako se povijest voli ponavljati i takva „rješenja“ su se ponavljala. U osamnaestom stoljeću u Europi postojala je praksa segregacije osoba s težim stupnjem invaliditeta iz zajednice u posebne institucije koje su postupno počele uključivati i ostatak populacije, takva se praksa u Ujedinjenom Kraljevstvu nastavila sve do 1970-ih godina (Barnes, 2003). Slična iskustva mogu zbližiti uključene osobe, tako je i proces isključenja utjecao na razvoj sustava vrednovanja baziranih na vlastitim vrijednostima koje su osobe s invaliditetom razvile u nošenju s različitim oblicima segregacije i diskriminacije. Proces isključenja bio je osnova za razvoj kulture gluhih osoba. Mnoge se gluhe osobe smatraju kulturnom ili lingvističkom manjinom, što se može povezati s etničkim manjinama koji također na sličan način proživljavaju proces isključenja jer im engleski nije prvi jezik (Barnes, 2003). Od 1980-ih godina zabilježen je značajan porast u radovima umjetnika s invaliditetom (Barnes i Mercer, 2001). Kultura invaliditeta se izdigla te postala više organiziranija i politički usmjerena, s legitimnim umjetnicima s invaliditetom kao kulturnim suradnicima te s novim građama i raznim medijima koji ulaze u kulturno polje (Abbas i sur., 2004). Zadnjih tridesetak godina, umjetnost invaliditeta u svom cjelokupnom djelovanju doživjela je pravi renesansni procvat. Sve više umjetnika predstavlja svoje radove i time približuju realnu percepciju invaliditeta širem društvu.

3.2.1.1. *Freak shows*

Prvotna asocijacija na sam termin „freak show“ ne predstavlja pozitivnu percepciju. Stav društva da osobe koje se razlikuju od ostatka populacije, koja ima usađenu perspektivu i očekivanja koja ukoliko se ne ispune mogu negativno djelovati, uznemirujuća je jednako koliko i česta pojava. To negativno djelovanje može se pojaviti u obliku segregacije osoba zbog straha, netrpeljivosti i nerazumijevanja. Osobe koje su bili vizualno drugačiji uvijek su privlačili pažnju stoga su takvi pojedinci često znali biti etiketirani kao čudovišta i nakaze. U srednjem vijeku, osobe s percipiranim „deformitetima“ i intelektualnim teškoćama su često bili izloženi, u zamjenu za novac, na seoskim sajmovima, festivalima i za vrijeme posebnih prigoda (Barnes, 2003). U devetnaestom stoljeću razvio se termin „freak show“, pojam koji se koristio za formalno organiziranu ekshibiciju osoba s navodnim fizičkim, mentalnim i bihevioralnim različitostima u cirkusima, sajmovima, festivalima i ostalim stajalištima za zabavu (Bogdan, 1996. prema Barnes, 2003). Osim „freak showa“ kroz povijest, osobama s invaliditetom bio je ponuđen i takozvani „medicinski teatar“. Specifičnije, medicinski teatar se odnosi na operacijsku salu, operacijski teatar. U širem smislu, medicinski teatar se odnosi na mjesto i praksu u kojima se koristi demonstracija kao glavna metoda u širenju medicinskog znanja. Pacijenti ili tijela su se paradirala i secirala u amfiteatru (Kuppers, 2003).

Još od početka šesnaestog stoljeća, fizičke abnormalnosti nisu se više smatrali lošim predznacima. Osobe s neobičnim fizičkim osobinama postali su javna atrakcija, posebice u Europi gdje su putovali pod vodstvom menadžera ekshibicija. Tek su se u devetnaestom stoljeću popularizirale takve atrakcije koje su zaintrigirali publiku koji su bili voljni platiti za priliku da vide svojim očima osobe s promidžbenih plakata (Thompson, 2015). U to vrijeme, „freak show“ je postao veoma isplativ posao, posebice u Engleskoj i SAD-u. Kroz cirkuse i „freak show“, pojedinci s invaliditetom pronašli su zaposlenje te ponekad ropstvo i objektivaciju (Thompson, 2015). Takve ekshibicije su bez sumnje često bile mjesto izrabljivanja i degradacije osoba s invaliditetom. Međutim, nisu se svi osjećali eksploatirano, nekolicini je „freak show“ pružao sigurno utočište od patoloških pregleda i kontroliranja od strane novih, uzlaznih medicinskih profesija (Thompson, 2015). Mnogi su sami sebe smatrali profesionalnim izvođačima kao i nužnim djelom zabavne industrije (Bogdan, 1996. prema Barnes, 2003). Upravitelj ili glavni zabavljač bio je nužna komponenta u ovim atrakcijama. Njegova zadaća bila je pronalaženje osoba s neobičnim fizičkim osobinama, invaliditetom i raznim talentima te ih koristiti kao atrakcije. Upravitelj bi često imao alter ego s kojim bi se predstavljao na pozornici, čime bi postao poznatiji široj publici (Grande, 2010).

„Freak show“ fenomen je koji je svoj vrhunac doživio u Velikoj Britaniji i Sjevernoj Americi u devetnaestom stoljeću., kao i početkom dvadesetog stoljeća. Zbog ekonomskih, političkih i društvenih promjena koje su se događale od 1940-ih godina, popularnost „freak showa“ znatno se smanjila. Povrh toga, nakon politizacije invaliditeta u 60-im i 70-im godinama dvadesetog stoljeća, uključenost osoba s invaliditetom u izvedbama umjetnosti znatno se promijenio (Barnes, 2003). Do 1950-ih godina „freak show“ kao dotadašnja atrakcija gotovo je nestao (Grande, 2010). Rast prava za osobe s invaliditetom početkom dvadesetog stoljeća, utjecao je na društvo i na njihovu dotadašnju perspektivu na takve atrakcije. Ljudi su počeli razvijati stavove kojima se potvrđuje izrabljivanje u „freak showu“ kao paradigma zabavljanju. Sa sve većim mogućnostima putovanja (tračnice, parni brod,...) ideja stranih i egzotičnih pojedinaca počela je gubiti na jedinstvenosti (Grande, 2010). Također, s napretkom u medicini, „freaks“ ili „nakaze“ imali su stvarne dijagnoze (Grande, 2010). Stoga se takvim manifestacijama smanjila privlačnost zbog toga jer se fizička i medicinska stanja nisu više smatrala čudesnim i jedinstvenim osobinama. Redatelj Tod Browning 1932. godine bio je zaslužan za američki film „Freaks“, koji je u vrijeme izlaska, izazvao mnogo konverzi. U filmu su glumile osobe koje su se u stvarnom životu izgledale kao „freaks“ ili „nakaze“. Mnoge su scene iz filma, upravo zbog konverzi koje su se ticale filma, bile naknadno montirane i kao posljedica te scene su se izgubile tijekom vremena. Bez obzira na sve probleme koji su pratili film prilikom izlaska, film „Freaks“ se danas smatra kulturnim klasikom i još uvijek se prikazuje u Sjevernoj Americi na raznim filmskim festivalima.

3.2.2. Pokret umjetnosti invaliditeta

Pokret umjetnika s invaliditetom definirao je umjetnost invaliditeta, kao kreativno izražavanje osoba s invaliditetom o tome što znači živjeti s invaliditetom (Keidan, 2007). Umjetnici u kontekstu umjetnosti invaliditeta izražavaju svoja iskustva kao osobe s invaliditetom što znači da se pokret bazira na samoidentificiranju i predstavljanju samog sebe i svoje umjetnosti ostatku društva kroz razne medije i političke aktivnosti kako bi iskoristili svoje pravo na samoizražavanje i smanjili postojeće stigmatizacije. Pokret umjetnika s invaliditetom nadovezuje se na socijalni model kroz pozitivne i realistične predodžbe osoba s invaliditetom. U borbi protiv pogrešnih predodžbi potrebno je promovirati točne reprezentacije invaliditeta. Abbas i sur. (2004) navode sljedeće strategije:

- mijenjanje uvredljivih aspekta postojećih predodžbi;

- zagovaranje za više izvornih prikaza likova s invaliditetom od strane glumaca s invaliditetom;
- pružanje publici svježiu i realnu perspektivu na invaliditet koja je kontrolirana od strane osoba s invaliditetom.

Za rastući broj populacije u svijetu glavni forum pozitivne kulturne reprezentacije iskustva invaliditeta može se locirati samo unutar konteksta umjetnosti invaliditeta (Barnes, 2003). U nedostatku pozitivnog kulturnog identiteta, uslijed godina ugnjetavanja, umjetnost i kultura invaliditeta morala se sagraditi iz temelja. Rane inicijative u pokretu umjetnosti invaliditeta uključuje televizijski program „Link“, usmjeren specifično za osobe s invaliditetom od strane Britanske nezavisne produkcijske tvrtke; kao i proizvodnju brošura i časopisa, proizašle iz pokreta osoba s invaliditetom (Barnes, 2003). Također utjecaj pokreta rastao je uz pomoć raznih medija, primjerice film se pokazao kao medij u kojem ciljevi pokreta umjetnosti invaliditeta posebice izađu na vidjelo. Posljedica takve akcije je nastanak cijenjenog i dugogodišnjeg filmskog festivala invaliditeta „Superfest“, na kojem se slavi kreativna snaga invaliditeta u filmu i kulturi. Kroz zadnjih nekoliko desetljeća rast pokreta umjetnosti i kulture invaliditeta bio je prepoznatljiv i velik. Walker (1998) prema Abbas i sur. (2004) sugerira da se pokret umjetnosti invaliditeta sastoji od tri faze:

- priznanje da su osobe s invaliditetom zaista umjetnici bez obzira na društveni kontekst koji je do sada povezivao s „kreativnim terapijama“;
- prezentacija umjetnosti invaliditeta „u kući“, unutar relativne sigurnosti zajednice osoba s invaliditetom;
- sadašnja faza kada umjetnici s invaliditetom predstavljaju svoje radove, pokret umjetnosti invaliditeta i svoju poruku ostatku svijeta

Pokret umjetnosti invaliditeta u svom svojem obimu postavlja značajan izazov konvencionalnim predodžbama oštećenja i invaliditeta. U daljnjem nastavku širenja pokreta umjetnosti invaliditeta, bitnu ulogu imaju i razni akademici koji kroz svoje znanstvene radove i organiziranjem raznih kongresa dijele nova saznanja u tom području. Primjer takvog rada dala je Petra Koppers s organiziranjem simpozija „Invaliditet/ Kultura: Novi Teren“. Ovaj serijski događaj okuplja međunarodne umjetnike, akademike i aktiviste u dijeljenju njihovih istraživanja u vezi s umjetnošću, bez tradicionalnih papira-„mi dijelimo srce našeg rada kroz radionice, koristeći iskustvene metode u doživljavanju uzbuđenosti i strasti o našim istraživanjima“ (Currans i sur., 2015).

3.2.2.1. Politika umjetnosti invaliditeta

Umjetnost invaliditeta ne bi postajala bez politike invaliditeta, to je ono što razlikuje umjetnika s invaliditetom od umjetnika bez invaliditeta (Sutherland, 1997. prema Barnes i Mercer, 2001). Uspostavljanje kulture invaliditeta i raznih obrazaca i reprezentacije umjetnosti u toj kulturi mora se gledati kao prirodni nastavak pokreta za prava osoba s invaliditetom, baš kao što je pokret umjetnosti invaliditeta u suštini o rastućoj političkoj moći osoba s invaliditetom o njihovoj predodžbi u javnosti (Abbas i sur., 2004). Prema tome, pokret umjetnosti invaliditeta ima, kao jedan od ciljeva, pokušaj prevladavanja negativnih slika javnosti o invaliditetu kroz uvođenje realnosti i pozitivnosti u umjetničke radove koju umjetnici stvaraju čime umjetnost invaliditeta prestaje biti „samo“ umjetnost već u svom širem značenju obuhvaća i političku aktivaciju. 1995. godine donesen je „Zakon protiv Diskriminacije na temelju Invaliditeta“ (DDA) s ciljem sprječavanja diskriminacije s kojom su suočene brojne osobe s invaliditetom, osiguravanja prava vezanih uz zapošljavanje, obrazovanje, pristup proizvodima, ustanovama i uslugama, kupovinu ili unajmljivanje zemljišta ili nekretnina (Keidan, 2007). Drugim riječima, kulturne i pravne implikacije pokreta umjetnosti invaliditeta i „Zakon protiv diskriminacije osoba s invaliditetom“ omogućuju osobama s invaliditetom kreiranje vlastitog iskustva umjetnosti, pod vlastitim uvjetima kao i pravo da sami budu umjetnici koji aktivno sudjeluju na kulturnoj sceni te da budu dio kulturne politike i kritičkog diskursa (Keidan, 2007). Osobe s invaliditetom upravo kroz pokret umjetnosti invaliditeta ostvaruju aktivno iznošenje svojih mišljenja te tako stvaraju realne i istinite slike u očima društva. Prema Barnes i Mercer (2001) pokret umjetnika invaliditeta polazi od nekoliko dimenzija:

- bori se za to da osobe s invaliditetom imaju pristup svakoj umjetničkoj konzumaciji i izradi.
- uključuje umjetnost baziranu na oštećenje koja istražuje koncept iskustva života s oštećenjem.
- pruža kritički odgovor na socijalno isključenje i marginalizaciju.

3.2.3. Usporedba s kreativnim terapijama

Osobe s invaliditetom u istoj rečenici kao i umjetnost često bi u društvu pobudilo pojmove poput kreativne terapije što upućuje na podcjenjivanje osoba s invaliditetom i njihovih mogućnosti upravo zbog ideje da umjetnost za osobe s invaliditetom može poslužiti samo u obliku rehabilitacijskih postupaka. Kreativne terapije su u većini slučajeva predstavljale prvu pomisao javnosti o povezanosti osoba s invaliditetom i umjetnosti. Onim

osobama s invaliditetom koje su se smatrale neadekvatnim i nesposobnim pružala se umjetnost u obliku terapije u kontekstu specijalnih škola, dnevnih centara i segregiranih institucija (Barnes, 2003). Kreativna terapija se prečesto bazira na pretpostavci da osobe s invaliditetom nemaju ništa za komunicirati (Sutherland, 1997. prema Barnes i Mercer, 2001). Takve akcije i stavovi gušile su kreativnost te je zbog toga potrebno razlučiti pojmove umjetnost invaliditeta i kreativna terapija. Pod medicinskim ili terapijskim nadzorom umjetnost gubi svoju političku i kulturnu moć. Iako umjetnički proces daje terapijske učinke za sve, kada su ti učinci viđeno prvenstveno samo kao za osobe s invaliditetom, umjetnički radovi gube na svojoj legitimaciji i moć u kritiziranju kulturnih i društvenih značenja (Abbas i sur., 2004). Ovakav rad udaljuje osobe od potpunog slobodnog izražavanja, postavlja restrikcije na sam umjetnički proces, iako naravno ima nepobitne pozitivne posljedice za osobe s invaliditetom, u drugom smislu ono može štetiti populaciji osoba s invaliditetom zbog podcjenjivanja, koje ih još više udaljuje od sudjelovanja u društvu u punom kulturnom značenju. Prema tome predstavlja suprotnost svemu onome čemu se kultura i pokret umjetnosti invaliditeta zalažu. Bitna stavka umjetnosti invaliditeta je da ono osnažuje osobe s invaliditetom, pruža im više mogućnosti samoizražavanja, javnog prostora i samopouzdanja. Morrison i Finklestein (1993) prema Barnes i Mercer (2001) tvrde kako umjetnost invaliditeta, baš kao i pokret osoba s invaliditetom pruža prostor kritičke refleksije na raznolikost iskustva među osobama s invaliditetom. Umjetnost i kultura invaliditeta ne ciljaju na to da pojedincu bude bolje nego se više usmjeruju na sve ono što je pogrešno u širem društvu, ciljaju na ispravljanje društvenih zabluda i nejednakosti koje su povijesno gledajući, naštetile osoba s invaliditetom (Abbas i sur., 2004). Popularna umjetnost nije u značajnoj mjeri obuhvatila temu invaliditeta. Stoga je pokret umjetnosti invaliditeta značajan za umjetnike koji izvodeći svoje radove u okolini koja je pod njihovom kontrolom bitan za daljnji razvoj na pogled osobe s invaliditetom kao uspješne umjetnike.

3.2.4. Prezentacija osoba s invaliditetom u medijima

Prezentacija osoba s invaliditetom u raznim medijima često je naginjala pogrešnim, čak i stigmatiziranim pogledima u popularnoj kulturi. U tom netočnom iznošenju, umjetnost invaliditeta ima značajnu ulogu, zbog uloge rušenja postojećih stereotipa o osobama s invaliditetom i prikazivanjem u novom svjetlu, baš kao i što jasno prikazuje postojeće stanje društva prema samim osobama s invaliditetom. Kratak popis zlih likova u filmovima, televiziji i književnosti potvrđuju činjenicu da su mnogi poznati zlikovci u popularnoj kulturi obilježeni s oštećenjem (Abbas i sur., 2004). Ovakvi prikazi još više potvrđuju potrebu za

uvođenjem promjena u način gledanja na osobe s invaliditetom. Longmore (1987) prema Abbas i sur. (2004) tvrdi kako pripisivanje invalidnosti liku ili konstruiranje metafora o invaliditetu na takav način potkrepljuje tri važna stereotipa o osobama s invaliditetom:

- invaliditet je oblik kazne za nemoralna ponašanja
- osobe s invaliditetom zatrovane su sa svojom sudbinom
- osobe s invaliditetom odstupaju u svijetu ne-invalidnih osoba i žele ga uništiti.

Jedan od problema s kojima se pokret umjetnosti invaliditeta suočava u zabavnoj industriji je i zapošljavanje glumaca bez invaliditeta za portretiranje likova s invaliditetom. Nedvojbeno, čin zapošljavanja glumaca s invaliditetom u ulogama koje predstavljaju invaliditet je sam po sebi politički čin zato jer tjera publiku da prepozna ljudski element u invaliditetu i u tome prisiljava publiku da povezuje invaliditet sa socijalnim svijetom (Abbas i sur., 2004). Negativni pogledi na invaliditet mogu se pronaći i u drugim oblicima medija i umjetnosti, primjerice fotografiranje. Hevey (1997) prema Abbas i sur. (2004) primjećuje kako su osobe s invaliditetom u tom mediju većinom prikazane kroz dobrotvorna oglašavanja. Naravno iz takvih prikaza mogu proizaći i pozitivne posljedice, međutim takav prikaz često u društvu izvlači osjećaje sažalijevanja što opet negativno utječe na stvaranje pogleda na osobe s invaliditetom. Svi takvi prikazi invaliditeta izvrću sliku realnosti i omogućuju daljnje potkrepljenje postojeće diskriminacije. Jasno je da takva netočna iznošenja stvaraju atmosferu u kojoj je ugnjetavanje osoba s invaliditetom ne samo prihvatljivo, već i poticano zato jer njihovi „problemi“ nisu prikazani kao društveni, već kao individualni u suštini kao i što se smatra da su stvoreni iz njihove krivice te neodgovornog, ogorčenog i zlog ponašanja (Abbas i sur., 2004). Kako bi stvorili zajednicu bez diskriminacije osoba s invaliditetom potrebno je stalno suočavati se s takvim predodžbama u javnosti.

3.3. Prikaz umjetnosti invaliditeta

3.3.1. Fotografija

Krajnji rezultati fotografiranja osoba s invaliditetom često služe izazivanju empatije i sažalijevanja u očima javnosti. Osobe s invaliditetom u mnogo slučajeva više su vremena provodile kao objekt samog fotografiranja nego u ulozi samih fotografa. „Freak portraits“ tj. „Portreti čudaka“ su od sredine devetnaestog do sredine dvadesetog stoljeća bili veoma popularni u Americi, ali i u Europi (Blažević, 2015). Osobe s invaliditetom koje su bile predstavljene kroz te fotografije, bile su dio programa cirkusa i karnevala te su vlasnici tih istih zarađivali na njima. Sve je krenulo 1860. godine kada je fotografija postala raširena, a

portreti „čudaka“ postali popularni i među profesionalnim fotografima poput Charlesa Eisenmanna (Bogdan, 2012. prema Blažević, 2015). Kasnije takav, komercijalni prikaz osoba s invaliditetom zamijenio se s vjerodostojnijim prikazima čiji je cilj bio prikaz realnog stanja osoba s invaliditetom u društvu. Prema Abbas i sur. (2004) fotografija u kontekstu pokreta umjetnosti invaliditeta podrazumijeva dominantno radove od fotografa s invaliditetom i slavi tijelo s invaliditetom kao vrijedni subjekt fotografske pažnje. Postoje razne izložbe fotografija u kontekstu umjetnosti invaliditeta koje slave invaliditet. Umjetnička djela na „Vis-Ability“ izložbi na jedan ili drugi način suočavaju se s iskustvom življenja s tijelom koje nije fizički „savršeno“, mnoga takva djela obraćaju se direktno suvremenoj borbi u definiranju/redefiniranju volim-mrzim odnos s tijelom koje podvlači suvremeno zapadno društvo (Kirkpatrick, 1998. prema Abbas i sur., 2004). Takvim izložbama u publici se izazivaju razni osjećaji koje umjetnici žele pobuditi. Fotografijama žele naglasiti kako pogled na tijela osoba s invaliditetom ne bi trebao izazivati sažalijevanje već upravo suprotno, svojim izražavanjem oni bude ponos svojim tijelom ili nekom drugom temom te time propituju perspektivu društva.

Alison Lapper, britanska je umjetnica. U svom se radu služi raznim medijima, uključujući slikarstvo, fotografiju, digitalne slike i instalacije kako bi istražila svoju temu, a bavi se sobom i načinom na koji je društveno percipirana. Njen rad propituje shvaćanja tjelesne normalnosti i ljepote u ovom društvu koje ju smatra deformiranom jer je rođena bez ruku. Nakon trudnoće i rođenja sina Parysa, Alison Lapper je proizvela niz radova koristeći fotografiju i digitalne slike kojima nastoji preispitati društvene stavove o majčinstvu i invaliditetu (Bago i sur., 2007).

Slika 1: Izložba Alison Lapper (Izvor: Festival umjetnosti invaliditeta: Ekstravagantna tijela, Bago i sur., 2007.)

3.3.2. Kazalište

U teatralnom svijetu osobe s invaliditetom, bilo da su glumci, redatelji, scenaristi ili imaju neku drugu ulogu, kroz svoje radove koriste priliku u poticanju propitivanja publike o njihovim pogledima na koncept invaliditeta, kao i što prikazuju ulogu publike u izgradnji društvenog koncepta invaliditeta. U takvom prostoru, uloge su često zamijenjene, predstavljanje ne-invalidnog svijeta s prikazom „grešaka“, a umjetnici s invaliditetom su oni koji kontroliraju takvu interakciju (Abbas i sur., 2004). Jedna od oslobađajućih osobina umjetnosti općenito, pa tako i kazališta je u tome da umjetnost nema granica i može se predstaviti i postaviti bilo gdje. Primjer toga je postojanje uličnog kazališta. Ulično kazalište se koristi za prekoračenje granica aktivista i u kreiranju zajedničkog tla između aktivista i publike koje dozvoljava aktivistima izražavanje emocija, poput bijesa i frustracije, dok se u isto vrijeme pruža pozitivno, ugodno iskustvo za publiku (Branagan, 2007. prema Koppers, 2015).

Primjer jedne drame je „Hello/Goodby Ada Who?“ autorice HolLynn D'lil. Kao i druge umjetnosti inspirirane temom invaliditeta ova drama naglašava diskriminacijska i uvredljiva ponašanja dominantnog ne-invalidnog društva postavljajući takva ponašanja kao značajnu barijeru u interakciji s pojedincem s invaliditetom (Abbas i sur., 2004). Mat Fraser i Julie Atlas Muz, oboje poznati umjetnici u svojim područjima, započeli su zajednički rad u vidu stvaranja predstave „Ljepotica i zvijer“. Bajka „Ljepotica i zvijer“ odabrana je zbog svojih arhetipskih likova s kojima se Fraser i Muz love u koštac, dekonstruirajući ih te kroz njih nužno reinterpretirati tradicionalne definicije ljepote i zvjerskog, odanosti, boli razdvajanja, smrti ljubavi i transformacije kroz ljubav (Bago i sur., 2007).

Slika 2: „Ljepotica i zvijer“ (Izvor: Festival umjetnosti invaliditeta: Ekstravagantna tijela, Bago i sur., 2007.)

3.3.3. *Performans*

Umjetnost performansa je žanr samoreprezentacije, oblik autobiografije koji spaja vizualno s pričom (Thomson, 2000. prema Abbas i sur., 2004). Iz navedenog može se povući zaključak kako izražavanje kroz ovakav medij ima svoje prednosti koje osobe s invaliditetom mogu iskoristiti u stvaranju i predstavljanju svojih radova za postizanje velikog osobnog i političkog značaja kako za sebe tako i za pojam kulture invaliditeta. Tijelo s invaliditetom nije samo medij nego i sadržaj performansa (Thomson, 2000. prema Abbas i sur., 2004). Osim prilike izražavanja individualnih ekspresija, ovakav umjetnički angažman s predstavljanjem samog sebe također pruža medij za politiku pozitivnog invaliditeta kao i priliku protestiranja kulturnih slika osoba s invaliditetom (Thomson, 2000. prema Abbas i sur., 2004). Stoga ovakav oblik umjetnosti pristaje jedinstveno pokretu umjetnosti i kulture invaliditeta, zato što preokreće odnos moći i omogućava izvođačima s invaliditetom manipuliranje akcijama koje ih ugnjetavaju, kako bi predstavili novo razumijevanje invaliditeta (Abbas i sur., 2004).

Petra Kuppers i Sadie Wilcox imena su iza projekta „Tirezije“. Ovaj video rad dio je serije performansa u sklopu kojeg se mnogi poznati američki umjetnici s invaliditetom bave pitanjima slike tijela, prihvaćanja sebe, erotičnošću i dodirima. Projekt „Tirezije“ nastao je kao niz audio i video snimaka, plesnih i poetskih videa, te foto sesija u Michiganu, Rhode Islandu i Berkeleyu (Bago i sur., 2007).

Slika 3: „Tirezije“ (Izvor: Festival umjetnosti invaliditeta: Ekstravagantna tijela, Bago i sur., 2007.)

3.3.4. Ples

Ples uključuje treniranje i završni proizvod. Kao takav, ples nam može pomoći u pronalaženju kompleksne veze između somatskog iskustva i kulturne reprezentacije između tijela i identiteta (Cooper Albright, 1997. prema Quinlan i Bates, 2008). Uloga plesa u pokretu umjetnosti i kulture invaliditeta je značajna zbog povijesnih prikaza tijela kao „nesposobnog“ za ples i ograničavanja mogućnosti osoba s invaliditetom. Tijelo plesača percipirano je kao neograničeno, dok su osobe s invaliditetom percipirane kao ograničene (Alliger, 2007). Kako bi umanjile takve stigmatizacije potrebno je staviti plesače s i bez invaliditeta u istu kategoriju, čime bi se utjecalo na redefiniranje plesa i perspektivu tijela kao „idealnog“, kao i širenje mogućnosti istraživanja pokreta izvan tradicionalnih okvira. Zbog limitirane mogućnosti kretanja mnogi ljudi a priori doživljavaju plesače s invaliditetom kao „slabije od“ (Alliger, 2007). Takav način razmišljanja unazađuje pretpostavku kako je svačije izražavanje jedinstveno te ne postoji niti „uzdignuto“ ljudsko biće niti „savršen“ način plesanja. Umjetnost je prisutna kako bi pružila svima jednaku priliku za izražavanje na svoj način i slavljenje različitosti i jedinstvenosti. U kontekstu kretanja osoba s invaliditetom, Alliger (2007) smatra kako plesati s invaliditetom otkriva potpuno novi svemir mogućnosti kretanja, potpuno nova raznolika sredstava te potpuno novi i prošireni vokabular za koreografa. Iz toga može se zaključiti kako ples osoba s invaliditetom pruža nove vidike i mogućnosti plesa i cjelokupnog kretanja, a ne ograničavanje istog. Kako su ples i konstrukcija idealnog tijela plesača tradicionalno isključivali invaliditet (uz mnoga druga marginalizirana tijela), sam čin osoba s invaliditetom koji se izražavaju u ovom mediju je koliko umjetnički toliko i politički značajno (Abbas i sur., 2004). Umjetnici s invaliditetom koji odabiru ples kao njihov medij izražavanja propituju mnoge društveno konstruirane stereotipe tijela i u tom procesu otvaraju se ne samo umjetnosti već i ostalim isključujućim područjima za osobe s invaliditetom (Abbas i sur., 2004).

U američkom showu Ples sa Zvijezdama, 2007. godine nastupala je Heather Mills, koja je bila prva natjecateljica na tom showu s fizičkim invaliditetom. Njezin performans propitivao je ideju da samo tjelesno sposobni plesači plešu „normalno“, dok plesači s invaliditetom plešu samo „abnormalno“ (Quinlan i Bates, 2008). Ovakav pogled na ples i osobe s invaliditetom u istom kontekstu omogućen je jednim djelom zbog masovnih medija jer upravo kroz filmove, knjige, televiziju i ostale medije, društvo sastavlja pretpostavke o osobama s invaliditetom. Koppers (2007) prema Quinlan i Bates (2008) priznaje da su pojedinci s invaliditetom imali

mjesto na pozornici, ali su bili gledani kao „frikovi“ i izopćenici. Sama činjenica da se ples u bilo kojem pogledu dijeli na „normalan“ i „nenormalan“ ukazuje na nezrelost društva u prihvaćanju različitosti kao dio bogate cjeline. Umjesto dodjeljivanja osobama različite, posebne pozornice, prostor bi trebao biti omogućen za osobe sa svakakvim mogućnostima da plešu zajedno na način koji njima, individualno najviše odgovara (Quinlan i Bates, 2008).

Slika 4: Heather Mills i „Ples sa zvijezdama“ (Mrežni izvor: <http://www.tvguide.com/> preuzeto 18. lipanj 2016.)

Lisa Bufano bila je interdisciplinarna umjetnica iz SAD-a. Iako se također bavila vizualnom umjetnošću, poznatija je po svom jedinstvenom izričaju u plesu. Jedan od njezinih radova uključuje plesnu točku „Za drveno srce jedan dah je čitavo more“. Premijerno izveden u Zagrebu, ovaj rad bio je neobičan plesni duet plesačice s invaliditetom i plesačice bez invaliditeta koji nastavlja istraživanje odnosa fizičke transformacije i identiteta (Bago i sur, 2007). Tijekom izvedbe plesačice koriste štule dugačke 70 cm, pričvršćene na ruke i noge (Bago i sur., 2007). Vrsnoćom pokreta plesačice transformiraju svoja tijela kroz različite slike: oživljenog namještaja, magičnih igrački, osmonožnih insekata, četveronožnih gazela, dvonožnih ptica (Bago i sur., 2007).

Slika 5: „Za drveno srce jedan dah je čitavo more“ (Izvor: Festival umjetnosti invaliditeta: Ekstravagantna tijela, Bago i sur., 2007.)

3.3.5. Autobiografije

Autobiografija i ostali oblici pisanja o životu omogućuju osobama s invaliditetom izlaganje kompleksnijih i točnijih koncepata o tome kako je to biti osoba s invaliditetom u našem društvu (Abbas i sur., 2004). Autobiografsko pisanje također omogućuje umjetnicima s invaliditetom istraživanje prostora i osjećaja koji nemaju mjesta u tradicionalnim diskursima o invaliditetu (Abbas i sur., 2004). Pisanje unutar pokreta umjetnosti invaliditeta, suočava se s problematikom medicinskog modela i implicira onemogućavanje društvenih struktura, a ipak stigne potvrditi i slaviti pojedinca s invaliditetom (Abbas i sur., 2004).

Primjer autobiografskog djela o tome kako je živjeti s invaliditetom je poznato djelo „The Diving Bell and the Butterfly“, koje je napisao novinar Jean-Dominique Bauby. U djelu, Bauby opisuje svoj život nakon što je doživio moždani udar koji ga je ostavio u Locked-in sindromu ili Sindrom zaključanosti u vlastitom tijelu. Ovo autobiografsko djelo doživjelo je i priznatu filmsku inačicu.

3.3.6. Poezija

Poezija pruža fleksibilnu metodu koja pruža umjetnicima priliku za konstruiranje i spajanje riječi na kreativniji i izražajni način (Abbas i sur., 2004). Poezija u kontekstu pokreta umjetnosti invaliditeta, je oblik umjetničkog izražavanja koji je veoma popularan, pristupačan i iznimno moćan. Ferris (2006) prema Koppers (2008) sugerira da poezija invaliditeta sadrži sljedeće karakteristike: suprotstavljanje stereotipima i naglasak na samo-

definiranju; stavljanje perspektive osoba s invaliditetom u prvi plan; naglasak na utjelovljenju, posebice atipična utjelovljenja; alternativne tehnike i teoriju poezije. Petra Koppers i Neil Marcus, oboje zasebno cijenjeni u svojim područjima rada, izdali su knjigu poezije naziva „Poezija Invalida: Ljubavna priča“. U njoj, kroz moć poezije, pričaju o iskustvu života s invaliditetom dotičući se raznih tema. Knjiga je podijeljena u tri djela, sljedeća pjesma dio je poglavlja naslova „Kultura Invaliditeta“.

Did we not feel like royalty	Zar se nismo osjećali kao kraljevi
2 fast smooth chariots powered by electric servos	Dvoje brzih uglađenih električnih kola
whizzing in and out of crowds thru gates and pillars	Provlačili se kroz gužvu
hot on each others tails	Kroz vrata i stupove
so different from our public	Slijedeći vruće tragove
watching us	Toliko drugačiji od naše publike
watch them	Gledajući nas
easily laugh	Gledamo njih
I see you	Lako se smijati
Weaving	Vidim te
In and out	Vijugaš
Thrilling ride	Unutra i van
Fast for audience with our king	Uzbudljiva vožnja
(Koppers i Marcus, 2008).	Brzo za publiku s našim kraljem.
	(Koppers i Marcus, 2008.)
	(Prijevod: Seana Demark)

3.3.7. Humor

Humor je oblik zabave i vid ljudske komunikacije sa svrhom da zabavi ljude. U kontekstu umjetnosti invaliditeta, iskustvo života s invaliditetom, središnja je tema takvog izražavanja. Komičar iz Ottawe, Alan Shain stavlja naglasak na svoje iskustvo s cerebralnom paralizom u svojim rutinama (Guly, 2003. prema Abbas i sur., 2004). Jedan od primjera njegovog humora je: „Nisam pijan. Pauza. Uvijek hodam tako“ (Guly, 2003. prema Abbas i sur., 2004). Shain dijeli svoje životne priče i iskustva, od kojeg je i invaliditet dio, publici koja ga sluša. Ovakav humor prisiljava publiku na razmišljanje o stvarima o kojima dotada možda nisu dali toliko

prostora za razmišljanje. Shain shvaća da je njegova publika tamo prvenstveno da se dobro zabavi, kao i što prepoznaje da postoje bolji načini kako približiti publici važna pitanja o invaliditetu samog „udaranja po glavi“ (Art Smarts, 2003. prema Abbas i sur., 2004). Ovakav pristup ne samo da je važan za samu osobu, već je i politički značajan.

3.3.8. *Glazba*

Moć glazbe je dalekosežna zato ne čudi činjenica da je ovaj medij u pokretu umjetnosti invaliditeta veoma zastupljen. Primjer glazbenice s invaliditetom koja svojim pjesmama propituje društvene nepravednosti je Jane Field. Primjerice u pjesmi „Pecanje je Besplatno“, Jane propituje pravila u različitim mjestima za osobe s invaliditetom, specifično praksu u Ontariu koja dozvoljava osobama s invaliditetom pecanje bez dozvole (Bendall, 2003. prema Abbas i sur., 2004). Ono što je sjajno u toj pjesmi jest to da se koristi i glazba i humor u direktnom suočavanju s temeljnom idejom u mainstream društvu da osobe s invaliditetom imaju poseban tretman (Abbas i sur., 2004).

The fishing is free with your disability	Pecanje je besplatno s invaliditetom
You don't need a licence like the rest.	Ne treba ti dozvola kao za ostale.
Movies are half the price, well isn't that nice?	Filmovi su za pola cijene, nije li to lijepo?
And the parking spots are nothing but the best.	I parking mjesta su samo najbolja.
Well, don't you wish that you were disabled?	Zar ne poželiš da si osoba s invaliditetom?
Disabled is the better way to be.	Invaliditet je bolji način.
With crutches, canes and braces, wheelchairs	Sa štakama, štapovima i aparatima, kolicima
to run races	za utrivanje
Don't you wish that you were just like me?	Zar ne poželiš da si baš kao i ja?
	(Prijevod: Seana Demark)

3.3.9. *Vizualna umjetnost*

Vizualna umjetnost je veoma opširna i raznolika kategorija umjetnosti invaliditeta, mnogo umjetnika s invaliditetom odabire ovaj medij u prijenosu svog izražavanja. Primjer takve umjetnice je Jane Cameron. Iako Jane nije smatrala kako njezin rad ima političkog značenja, ono je svejedno imalo političkog značaja za odnos između invaliditeta i umjetnosti (Abbas i sur., 2004). Sam njezin uspjeh i integritet kao istaknuta umjetnica utječe izvan okvira

njezinog uspjeha kao umjetnice. Jon K. Berge umjetnik je koji se bavio temom invaliditeta u svojim radovima, primjer toga je njegova instalacija "Životni Put" čiji je cilj bilo pružanje virtualnog iskustva za gledatelje. "Životni Put" interaktivna je instalacija koja direktno suočava gledatelja s ograničenjima invalidskih kolica (Berge, 1997). Djelo stavlja u kontrast nepokretnost sudionika dok sjedi nepomičan u stolici koja je pričvršćena za pod, s iluzijom brzog putovanja, kreirana uz pomoć projekcija na zidovima koji se nalaze na drugoj strani, uz zvukove pokreta i simulirani nalet vjetra uz pomoć podnog ventilatora (Berge, 1997).

Slika 6: „Životni put“ (Izvor: Disability in the arts, Berge, 1997.)

3.3.10. Film

Od najranijih početaka razvoja raznih filmskih uradaka pa do danas, mogu se pronaći filmovi koji su tematski povezani s invaliditetom. Prikaz invaliditeta ovisi o periodu iz kojeg je film proizašao, stoga film prikazuje evoluciju tretmana društva prema osobama s invaliditetom. U filmu „Freaks“, radnja filma smještena je u cirkusu i prikazuje djela i eksponate uključujući ženu s bradom, trapez umjetnika, sijamske blizankinje te muškarce i žene bez udova (Thompson, 2015). Još jedan film bavi se temom „freak shows“, ali na drugačiji način. U filmu „Čovjek Slon“ radnje se vrte oko Johna Merricka i njegovog života izvan „freak showa“ (Thompson, 2015). Oba filma prikazuju marginalizirane pojedince na temelju invaliditeta kao i stanje i posljedice odnosa društva prema osobama s invaliditetom u devetnaestom stoljeću. Filmovi točno prikazuju razlike među klasama, medicinskim tretmanima i nespretni angažman društva prema osobama s invaliditetom. Film koji je bitan u kontekstu umjetnosti invaliditeta jer se bavio pogledom u kulturu gluhih je „Children of a Lesser God“. Schuchman (1988) prema Thompson (2015) tvrdi kako film bez sumnje

konačno dozvoljava publici prepoznavanje moći i ljepote znakovnog jezika, nešto što niti jedan drugi film do tada nije napravio u tolikoj mjeri, čak niti u vrijeme nijemog filma. Jedan od ciljeva filmova u sklopu umjetnosti invaliditeta je utjecaj na društvo kako bi se postigla inkluzivna kultura u kojoj se različitosti slave (Thompson, 2015). Kroz filmove se trebaju prikazati realne situacije i aktivnosti kroz koje osobe s invaliditetom prolaze. Stvaranje likova s invaliditetom u filmovima i prikladno portretiranje njihovih života i izazova s kojima se susreću, uspješno će educirati publiku i uskladiti društvo s realnošću (Thompson, 2015). Jedan od bitnih čimbenika u stvaranju filmova s likovima s invaliditetom jesu glumci koji su dobili te uloge. Poznata je stvar da mnoge likove s invaliditetom glume osobe bez invaliditeta, što unazađuje progresiju ciljeva umjetnosti invaliditeta. U seriji „Američka Horror Priča: Freak Shows“, ulogu većine likova s invaliditetom dobili su osobe s invaliditetom koji nisu bili bačeni u drugi plan već su bili bitan dio serijala. S takvim potezom autori su suočili gledatelje s realnošću likova čime je cijela priča zadobila novu razinu kvalitete. Filmovi koji se fokusiraju više na likove, nego na invaliditet vode društvo prema prikladnijem, univerzalnom prihvaćanju pojedinaca, bez obzira na njihove razlike (Thompson, 2015).

3.3.11. Živa umjetnost

Termin živa umjetnost, koji se pretežno koristi u Velikoj Britaniji, a sve učestalije i drugdje, ne opisuje novu umjetničku formu ili disciplinu, već kulturnu strategiju uključivanja eksperimentalnih procesa i iskustvenih praksi koje bi inače bile isključene iz postojećih kustoskih, kulturnih i kritičkih okvira (Keidan, 2007). Živa umjetnost može se iskusiti u galeriji, kazalištu ili na nekoj neočekivanoj lokaciji ili procesu u koji su njezini sudionici uključeni (Keidan, 2007). Za mnoge koji ne pripadaju dominantnoj kulturi, za žene, homoseksualce te umjetnike s invaliditetom živa umjetnost pokazala se pokretačkom snagom koja je omogućila raskid s tradicionalnim modelom reprezentacije te istraživanje različitih strategija konstrukcije i reprezentacije invaliditeta koje dovode u pitanje dominantne stavove u odnosu na pitanje etničke pripadnosti, rodne pripadnosti, seksualnosti i invaliditeta (Keidan, 2007). Živa umjetnost pruža mogućnost slobodnog izražavanja izvan tradicionalnih okvira, vidljivost osoba na granicama društvene prihvatljivosti te kreativni okvir u kojem je moguće iznijeti svoje viđenje situacija u svijetu i naglasiti trenutne probleme u svijetu.

3.4. Umjetnost invaliditeta u Hrvatskoj

Prikaz umjetnosti invaliditeta i pristupačnost raznim zgradama u Hrvatskoj se tek zadnjih godina poboljšava. Održani su razni festivali i projekti koji promiču zajedničke kontekste umjetnosti i invaliditeta, sve je više pristupačnijih društvenih i kulturnih sadržaja što također

utječe i na pojavu sve većeg broja umjetnika s invaliditetom. Međutim potrebno je još više organizacija i manifestacija koji će tematizirati invaliditet, posebice u umjetnosti koje će posljedično suočiti društvo s problemima i pitanjima osoba s invaliditetom. Neki od organizacija, festivala i projekata koji su se održali u Hrvatskoj, a vezani su uz ovu temu su sljedeći.

„Ekstravagantna tijela“ međunarodni je umjetnički festival koji se od 2007. godine održava svake tri godine, a bavi se načinima na koje društvo određuje granice normalnog i patološkog, bilo da je riječ o tjelesnosti, izgledu, ponašanju, seksualnosti ili životnom stilu. Ono što se smatra normalnim (kao i ono što nije) ideološki je utemeljeno te duboko utisnuto u društvo. Činjenica da postoji drukčije i drugo, poglavito u odnosu na tijelo, izaziva negativnu identifikaciju, društveno odstranjivanje, strah i mržnju. Drukčije, ekstravagantno tijelo/um osoba s posebnim potrebama postalo je ishodište kreativnosti umjetnika koji se prezentiraju na „Ekstravagantnim tijelima“, a s kojim se mogu suočiti samo najhrabriji. Ono je mjesto uspostavljanja identiteta, koji je za „druge“ traumatičan, ali djeluje. U svom prvom izdanju, festival se bavio tjelesnim invaliditetom, u drugom mentalnim i psihičkim zdravljem, dok je tema zadnjeg održanog festivala bila starost, odnosno individualna iskustva i društvene implikacije tzv. treće dobi. Prvi održani festival „Ekstravagantna tijela“, bio je festival umjetnosti invaliditeta koji se održavao od 12.-15.12.2007. u Zagrebu. Autori koji su sudjelovali na festivalu pripadnici su manjina, odnosno osobe s invaliditetom koji se u svojim radovima bave upravo onim po čemu su drukčiji od drugih, tematizirajući i stavlajući u centar pozornosti svoju različitost, ne bojeći se društvene kritike i osude (Bago i sur., 2007). Fokus radova je stoga kritičko propitivanje socijalne, političke, kulturološke pozicije i identiteta osoba s invaliditetom (Bago i sur., 2007). Festival „Ekstravagantna tijela“ prvo je događanje na području Hrvatske koje nastoji predstaviti raznolikost, kompleksnost i kvalitetu umjetničkih pristupa umjetnosti invaliditeta kao i neke od njegovih najreprezentativnijih predstavnika u svijetu. U prethodnom prikazu umjetnosti invaliditeta predstavljeni su neki od umjetnika i radova koje su se također održali ili izložili na ovom festivalu.

„Udruga Kazalište, vizualne umjetnosti i kultura gluhih“ – „DLAN“ osnovana je 18.10.2001. godine na inicijativu gluhih osoba, s osnovnim ciljem promoviranja kulture, kazališne i vizualne umjetnosti gluhih u Hrvatskoj i inozemstvu, omogućavanje veće dostupnosti umjetničkih i kulturnih događaja zajednici gluhih i nagluhih te prihvaćanja gluhih kao manjinske kulturalne grupe (Bago i sur., 2007).

„Novi život“ naziv je kazališta slijepih i slabovidnih u Hrvatskoj koji je započeo svojim djelovanjem još od davne 1948. godine. Iako se djelatnici kazališta suočavaju s poteškoćama djelovanja kazališta, ono je bilo mjesto odakle su iznikle brojne hvaljene predstave. Kada je broj registriranih kazališta u Europi prešao desetak, članovi „Novog života“ dolaze na ideju da organiziraju festival kazališta slijepih i slabovidnih (Bago i sur., 2007). Prošle je godine, točnije od 12.10.-17.10.2015. u Zagrebu, održan takav 9. Međunarodni festival kazališta slijepih i slabovidnih „BIT“ (Blind in Theatre- slijepi u kazalištu).

„Festival jednakih mogućnosti“ (F=M) je tradicionalna međunarodna manifestacija urbane kulture čiji program izvode osobe s invaliditetom, s drugim glazbeno-scenskim i likovnim umjetnicima. Festival već punih petnaest godina obogaćuje kulturnu i turističku ponudu u gradu Zagrebu, te pozitivno utječe na razvoj društvene svijesti o invaliditetu, kojeg mnogi nepravedno izjednačavaju s nesposobnošću. Svrha Festivala je predstavljanje stvaralačkih mogućnosti izvođača programa, šireći poruku da i osobe s invaliditetom trebaju uživati ista prava i obveze poput drugih građana. Festival se sastoji od glazbeno-scenskog, likovnog, filmskog, edukacijsko-rekreacijskog i sportskog programa. Prvi Festival je održan 2002. godine, zahvaljujući materijalnoj potpori Delegacije Europske komisije u Republici Hrvatskoj i moralnoj podršci Grada Zagreba, a nastavak projekta podupiru resorna tijela Vlade Republike Hrvatske, Grad Zagreb i Turistička zajednica grada Zagreba. Organizator Festivala i njegov idejni zaštitnik je Društvo tjelesnih invalida u Zagrebu.

„Unlimited Access“ program je koji se provodi širom Europe, a sastavljen je u svrhu podrške najboljoj praksi naručivanja, kreiranja, širenja i izrade programa izvedbenih umjetnosti gluhih umjetnika i umjetnika s invaliditetom. U suradnji s Hrvatskim institutom za pokret i ples, kulturnim centrom „Onassis Cultural Centre“ iz Grčke i „Vo’Arte“ iz Portugala, te uz sufinanciranje „European Union Culture Programme“, British Council razvio je program nadahnut festivalom gluhih umjetnika i umjetnika s invaliditetom Unlimited koji je bio dijelom „Kulturne Olimpijade“ u 2012. godini. „Unlimited Access“ će:

- podržavati najbolju praksu širom Europe u naručivanju, kreiranju i širenju izvedbenih umjetnosti gluhih umjetnika i umjetnika s invaliditetom
- povećavati i poboljšavati transnacionalnu mobilnost gluhih umjetnika i umjetnika s invaliditetom u Europi te će podržavati predstavljanje kvalitetnih inovacijskih predstava

- propitivati načine na koji se gleda na gluhe umjetnike i umjetnike s invaliditetom unutar širih europskih umjetničkih područja te će podržavati umjetnike u propitivanju i razvijanju vlastite prakse i šireg umjetničkog izraza
- povećavati sudjelovanje publike i njeno uvažavanje umjetnosti invalidnih osoba
- razvijati mogućnosti da gluhi umjetnici i umjetnici s invaliditetom širom Europe dobivaju rukovodeća mjesta u kulturi

3.5. Pristupačnost

Pristupačnost je važna sastavnica pokreta umjetnosti i kulture invaliditeta. Upravo je pristupačnost olakšala emancipaciju mnogih osoba s invaliditetom i obratno (Cohen, 2003. prema Abbas i sur., 2004). Važno je utjecati na razmišljanja o pristupačnosti izvan strukturalnih barijera u naglašavanju na koje sve načine stavovi i sistemske barijere sprječavaju umjetnike s invaliditetom u stvaranju i/ili izlaganju svojih radova (Abbas i sur., 2004). Kako bi se umnožile prilike i mogućnosti za umjetnike s invaliditetom od iznimne je važnosti osloviti sve poteškoće s kojima se umjetnici i publika s invaliditetom mogu susresti tijekom stvaranja, prezentiranja i uživanja u raznim umjetničkim djelima. Nadalje, problem u vezi pristupačnosti često se ograničava u smislu fizičkih barijera i ograničavanju u ideji pristupačnosti prvenstveno za posjetitelje mjesta kulturnih i umjetničkih sadržaja, prije nego stvaratelje. U umjetničkim galerijama i muzejima, primjerice pristupačnost se općenito odnosi na ograničene uvjete pružanja rampe, wc s pristupom invalidskih kolica ili pak obilazak dodirnom za osobe oštećena vida (Berge, 1997). Termin „pristup“ u svojoj definiciji mora uključivati pojmovni, intelektualni i multi senzorni pristup i fizički pristup (Berge, 1997). Jon K. Berge umjetnik je koji je svojim instalacijama želio iznijeti problem pristupačnosti osoba s invaliditetom, kao i iskustvo života s invaliditetom. „Pomaknuti u stranu“ jedna je takva instalacija. „Pomaknuti u stranu“ suočava sudionike s barijerama u životu s kolicima kao i s problemima pristupačnosti (Berge, 1997). Pristupačnost umjetnosti mora biti konceptualizirana na način da prepozna bezbroj pitanja uključujući: profesionalne mogućnosti usavršavanja, izvore financiranja, prijevoz, cijene i barijere u obliku stavova koji sprječavaju osobe s invaliditetom u stvaranju i izlaganju svojih radova kao i surađivanje s drugim umjetnicima i zauzimanja svojih mjesta kao članovi informirane i selektivne publike (Abbas i sur., 2004). Također, mogućnosti za osobe s invaliditetom u smislu pohađanja i usavršavanja kroz razne edukacije, akademije ili tečaja znatno su otežane. Bitno je naglasiti jednaku

važnost pristupačnosti mjesta gdje se održava određeni performans kao i sadržaj javno prezentiranih umjetničkih djela. Time se približava umjetnost osobama s invaliditetom i ostaloj populaciji ideja kako biti umjetnik s invaliditetom nije toliko stvar vrijedna čuđenja, koliko svakodnevna pojava. Što se više likova, umjetnika i izvođača pojavljuju u svojem cjelovitom izdanju kao aktivni stvaratelji kulture, sklonost portretiranja „invaliditeta kao metafore“ postat će sve manje i manje vjerojatna (Abbas i sur., 2004). Kako bi umjetnost i kultura invaliditeta procvjetala, mogućnosti kvalitetne obuke, scenariji i priče o iskustvu života s invaliditetom, prilike za izvođenje i pristupačni prostori za izlaganja moraju postati više dostupni umjetnicima s invaliditetom (Abbas i sur., 2004).

3.5.1. Pristupačni dizajn za osobe s invaliditetom

Prije planiranja prilagodbi potrebno je provođenje evaluacija određenih objekata. Primjer takve prakse spominje Bosnar Salihagić (2008) koji navodi kako, prema nalazima Europske Unije Slijepih koja je 2001. godine pokrenula projekt evaluacije pristupačnosti muzeja slijepim i slabovidnim osobama u Europi, većina općih muzeja osigurava neke načine dostupnosti svojih zbirki osobama oštećena vida; neki veliki muzeji osiguravaju stalne postave za slijepe postavljanjem orijentacijskih pomagala koja slijepim i slabovidnim posjetiteljima olakšavaju samostalno kretanje, takvi su postavi uglavnom tematski i smanjenog opsega; specijalni muzeji za slijepe osobe, prema provedenom pregledu, osiguravaju optimalnu pristupačnost velikog broja umjetničkih predmeta, često su opremljeni najsuvremenijim pomagalima za prilagodbu. Dakle, prije samog stvaranja plana dizajna i provođenja istog, potrebno je provesti evaluacije i procjene raznih kulturnih središta, kako bi se saznali mogući problemi i otežavajuće karakteristike na koje bi se zatim s djelotvornim dizajnom moglo pozitivno utjecati. Noble i Lord (2003) razvili su koncept „Journey Sequence“ (Slijed Putovanja) koji je razvijen kako bi zamijenio fragmentiranu metodu procjene korištenu pri identificiranju prepreka u zgradama te pri pružanju rješenja. Principi identificiranja elemenata u tom konceptu su sljedeći:

- Parking mjesto
- Mjesto spuštanja
- Pristup zgradi
- Ulaz u zgradu
- Lateralna cirkulacija
- Vertikalna cirkulacija - stube i dizala

- Recepcija i blagajna
- Dvorana
- Zakulisni prostor
- Soba za probe
- Soba za pripremu izvođača
- Barovi i restorani
- Knjižare
- Uredi
- Konferencijske dvorane
- Unisex WC
- Soba za osoblje
- Tehnička pomagala
- Komunikacijski sistem za osobe oštećena sluha
- Sistemi za osobe oštećena vida
- Signalizacija

Nakon sveobuhvatne procjene, prelazi se na planiranje određenog pristupačnog dizajna kako bi svatko mogao jednako uživati u čarima raznih kulturnih sadržaja, bilo u ulozi posjetitelja ili kao izvođači. Noble i Lord (2003) su dizajn za osobe s invaliditetom podijelili u kategorije različitih oštećenja s elementima na koje se treba obratiti pozornost.

1. **Osobe s oštećenjem vida:** osvjetljenje (prirodno i umjetno); odsutnost sjene; veličina slova na natpisima; uzdignuta slova na natpisima; brajica na natpisima; taktilne informacije na rukohvatima, vratima, podu, za usmjeravanje (boja, kontrast, tekstura); akustične informacije; mirisne informacije; uredni prostori za cirkulaciju; podne obloge i zidne dekoracije; dozvole za ulaz psa vodiča.
2. **Osobe s oštećenjem sluha:** indukcijska petlja; infracrveni audio sustav; informacije u vizualnom formatu; umanjivanje odjeka, otporni podovi; umanjivanje razine buke u pozadini; dozvole za ulaz psima vodičima
3. **Osobe koje koriste palice ili štake za hodanje:** prikladna mjesta za parking; asfaltiran ulaz; minimalne promjene u razini; rukohvati; automatska vrata; dizala; dizala za stepenice; dizala uz pomoć platformi; sjedenje u optičajnom području; toaleti; kontrola položaja

4. **Osobe u invalidskim kolicima:** mjesta za parking; asfaltirana površina; neometane staze na ulazu; rampe, dizala; dizala za stepenice, dizala uz pomoć platformi; blagajna u nižoj razini; prekidači u nižoj razini; šira vrata; toaleti; mjesta za sjedenje.
5. **Osobe s oštećenjem šake ili ruka:** smanjena razina uporabe snage pri otvaranja vrata; automatska vrata; dizajn vrata; dizajn prekidača; rukohvati s obje strane stepenica; sanitarni elementi; sušilo
6. **Osobe s asistentom:** prostor u dizalu za asistenta ili psa vodiča; prostor u toaletu; prostor dodijeljen za društvo korisnika invalidskih kolica ili psa vodiča.
7. **Osobe s kognitivnim oštećenjima:** pomaganje osobama s teškoćama u učenju; osobama u prostorima s oštećenjem percepcije, rasuđivanja i pamćenja.
8. **Potrebni kriteriji za pružanje pristupa osobama s invaliditetom u hitnim slučajevima:** kodeks smjernica za sigurno povlačenje; područja za sklonište i vertikalna cirkulacija; lift za evakuaciju u slučaju požara; audio i vizualni požarni alarmi; razglas; planiranje upravljanja; smjernice za izlaz.

3.5.2. Komunikacijski sustavi za osobe s invaliditetom

Kako bi kulturni sadržaji postali dostupni osobama s invaliditetom, društvena zajednica treba biti svjesna važnosti izjednačavanja mogućnosti primanja informacija za sve osobe te mora poduzeti mjere koje će osigurati dostupnost informacija i njihovu komunikaciju, bilo pristupačnošću i mogućnošću korištenja prostora za kulturne potrebe, bilo uporabom pomagala koja omogućuju bolje primanje informacija. Oblik transfera znanja mora postojati za sve, pa tako i za osobe s invaliditetom, a muzeji trebaju znati kako približiti i pružiti informaciju (Sušić, 2001). Funkcionalna namjena mjesta održavanja umjetnosti, može se postići jedino kada je gledatelj u mogućnosti sudjelovati, slušati i uživati u performansima i prezentacijama koje su ispunjujuće i motivacijske (Noble i Lord, 2003).

Prema Noble i Lord (2003) komunikacijski sistemi za publiku oštećena vida su: „Vocaleyes“ ili sustav audio opisa pomoću kojeg posjetitelji, uz pomoć slušalica, slušaju opis događaja; audio opis i audio uvod pomoću kojeg posjetitelji primaju informacije o sceni, kostimima, izraze lica i aktivnostima; sadržaj programa tiskan na Brailleovom pismu ili u uvećanom fontu; pružanje mogućnosti obilaska dodirnom kada prije početka predstave imaju priliku upoznati izvođače i dodirnuti kostime i rekvizite.

Prema Noble i Lord (2003) komunikacijski sistemi za publiku oštećena sluha su: „Stagetext“ ili sistem koji uz izvedbu puža mogućnost simultanog čitanja teksta koji se koristi

na pozornici; „Lipspeakers“ za osobe koji suiskusni čitači usana; tumači znakovnog jezika; reporter koji pretvara govor u tekstualni oblik preko računala; infracrveni sustav.

Prema Noble i Lord (2003) pratitelji i tumači za osobe s kognitivnim teškoćama važan su oblik pomoćnog sredstva u pružanju jednakih mogućnosti u sudjelovanju i doživljavanju raznih događaja vezanih uz umjetnost.

3.6. Pristupačnost u RH

Iznimno je potrebno naglasiti važnost približavanja društvenih i kulturnih sadržaja osobama s invaliditetom koji žele kulturno obogatiti svoj život iz pozicije posjetitelja kao i izvođača. Jedan način kulturnog i društvenog bogaćenja je kroz posjete raznim muzejima i galerijama. Muzeji, mjesta gdje se prožimaju i isprepleću iskustva i spoznaje posjetitelja s prezentiranim i oblikovanim izložbenim sadržajem, danas sve veću pozornost pridaju komunikacijskom aspektu svog djelovanja i tako zapravo djeluju kao inkluzijski čimbenik u društvenom angažiranju populacije, uključujući i osobe s invaliditetom. Ovisno o vrsti invaliditeta potrebno je omogućiti prihvatljive komunikacijske sustave i ostale prilagodbe kako bi se izbjegli mogući problemi te ostvarila pristupačnost za sve. U razvijenim zemljama moraju se zadovoljiti zakonske norme kako bi se olakšao pristup i komunikacija građanima oštećena sluha. Primjerice, javne prostorije opremaju se indukcijskim uređajima (petljama), čime se omogućuje korištenje slušnih aparata i u bučnom ambijentu, odnosno s mjesta udaljenoga od govornika (Vouk, 2006). U dokumentu „Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom“ (The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities), u poglavlju „Područja ostvarivanja ravnopravnosti“, koje se odnosi na kulturu, stoji da se države „...trebaju pobrinuti da osobe s invaliditetom budu integrirane i da mogu sudjelovati u kulturnim djelatnostima na ravnopravnoj osnovi“, te da „države trebaju promicati za osobe s invaliditetom pristupačnost i mogućnosti korištenja prostora za kulturne priredbe i usluge, kao što su kazališta, muzeji, kina i knjižnice“ (Vouk, 2006). U RH slika pristupačnosti raznim kulturnim sadržajima i promoviranja jednakih prava, zadnjih se godina poboljšava, iako još uvijek postoji dugačak put k ostvarivanju zadanih ciljeva te potreba za većim pothvatima. Različitim se manifestacijama, radionicama, izložbama i akcijama u muzejima obilježava, primjerice godina osoba s invaliditetom, godina starijih ljudi, dan bijelog štapa i sl. Takvim se akcijama zajednici nastoje približiti ograničenja i mogućnosti osoba s invaliditetom, senzibilizirati je za

njihove probleme i potrebe, a istodobno osobe s invaliditetom još čvršće i potpunije integrirati u zajednicu (Vouk, 2006). Iako ovakve manifestacije imaju svoje prednosti, ostvarivanje pristupačnosti ne smije ostati samo na tome. Osobe s invaliditetom trebaju biti u mogućnosti sudjelovati u raznim kulturnim sadržajima kao posjetitelji ili stvaratelji, bez barijera kao i ostatak populacije. Integracija osoba s invaliditetom u društvo, poticanje i afirmiranje osoba s invaliditetom kao stvaratelja kulture i korisnika kulturnih usluga, jedna je od smjernica djelovanja Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Putem javnog poziva financiraju se programi udruga unutar kojih djeluju osobe, ali i programi kulturnih institucija koji su namijenjeni povećanju dostupnosti umjetničkih sadržaja osobama s invaliditetom, edukaciji osoblja ili organizaciji umjetničkih sadržaja prilagođenih osobama s invaliditetom. Posebno se podupiru i investicijska ulaganja namijenjena uklanjanju arhitektonskih barijera te danas, bez poštivanja standarda dostupnosti, muzeji, galerije i kazališta ne mogu dobiti odobrenja projekata. U Hrvatskoj je tako danas u potpunosti dostupno 37 od ukupno 145 muzejskih ustanova (kojih sa zbirakama ima 191), a 22 muzeja ili umjetničke zbirke djelomično su dostupne.

Institucije s prilagođenim i/ili specijaliziranim programima za osobe s invaliditetom: Galerija Klovićevi dvori; Moderna galerija; Muzej Grada Zagreba.

Institucije i udruge čiji rad financira ili sufinancira Ministarstvo kulture: Tiflološki muzej; Hrvatska knjižnica za slijepe; Dramski studio slijepih i slabovidnih Novi život; Udruga za kulturu osoba oštećena sluha Svijet tišine; Hrvatski savez slijepih; Društvo tjelesnih invalida; Hrvatski savez gluhih i nagluhих osoba.

3.6.1. Tiflološki muzej

Tiflološki muzej primjer je inkluzijskog muzeja u RH. Ideju o stvaranju Muzeja potaknuo je učitelj i tiflopedagog Vinko Bek, veliki borac za prava slijepih osoba, osnivač Zemaljskog zavoda za odgoj slijepe djece u Zagrebu te urednik prvih tifloloških časopisa. Godine 1888. započeo je sa sabiranjem predmeta za svoju privatnu zbirku koju je nazivao „Hrvatskim sljepačkim muzejom“. Tiflološki muzej otvoren je 1953. godine u Zagrebu i kao takav jedan je od rijetkih specijalnih muzeja u Europi koji se bavi problematikom osoba s invaliditetom, poglavito osoba oštećena vida. Neki od elemenata stalne postave muzeja uključuje tamnu sobu, kompjutorsku animaciju koja pruža informacije o anatomiji i fiziologiji oka, cjelinu Začeci institucionalne brige za slijepe, cjelina koja prati nastanak i razvoj pisma za slijepe, cjelina likovnih potencijala osoba oštećena vida, itd. Osim podne trake i taktilne karte,

legende i svi tekstovi pisani su i brailleovim pismom, a postavljeni su na primjerenu visinu koja je najugodnija za čitanje prstima. Tekstovi napisani Brailleovim pismom postavljeni su u nizu tako da dodatno upućuju na pravilan smjer kretanja (Sušić, 2008).

3.6.1.1. „Dodir antike“

Izložba „Dodir antike“ je početkom prosinca 2005. otvorila vrata izložbenog prostora Tiflološkog muzeja. Izložba se sastojala od dvadeset i tri izložka antičke umjetnosti, gipsane kopije ili kopije u sintetičkoj smoli te nešto reljefnih crteža. Prvi nizovi skulptura bili su postavljeni na postamentima, spojeni reljefnom podnom trakom, dok su dostupan tekst i legende bili na brajici (Vujić, 2005).

Slika 7: „Dodir antike“ (Izvor: Velika izložba u malome muzeju, Vujić, 2005.)

3.6.2. Muzej grada Zagreba

Na Dan otvorenih vrata za osobe s invaliditetom, svakog prvog utorka u mjesecu, od 14 do 18 sati, organizirano je stručno vodstvo kroz postav koje je educirano za komunikaciju s pojedinom osobom s invaliditetom, bilo da se radi o komunikaciji s osobama sa senzoričkim oštećenjima, kao što su gluhe ili gluhoslijepe osobe te se prevodi na hrvatski znakovni jezik, ili kada je riječ o gluhoslijepoj osobi na taktilni znakovni jezik. Posjet muzeju moguć je i u invalidskim kolicima. Iako je ovo primjer pozitivne prakse, poražavajuća je činjenica kako ovakav pristup za osobe s invaliditetom u muzeju organiziran samo jednom mjesečno, što nas ponovno odvaja od društvene inkluzivnosti.

3.6.3. Taktalna galerija

Pozitivni primjer pristupačnosti kulturnim sadržajima pronalazimo i u Modernoj galeriji. Taktalna, multisenzorna galerija sastavni je dio Moderne galerije. To je prva galerija u Republici Hrvatskoj namijenjena slijepim i slabovidnim osobama koja ima za namjeru putem dodira i zvuka prezentirati nekoliko kapitalnih djela hrvatske moderne umjetnosti. Audio vodiči, taktilni dijagrami te legende na Brailleovu pismu izloženi uz originalna djela i objedinjeni u pratećim katalogima izložba, formula su kojom je Moderna galerija hrvatsku likovnu umjetnost novijega doba učinila dostupnom svima. Hrvatska povjesničarka umjetnosti i likovna kritičarka, Nataša Jovičić autorica je ideje kako slikarsko djelo približiti slijepoj osobi. U svijetu su prisutne taktilne galerije u čijem postavu se nalaze skulpture i reljefi raznih djela. Autorica je osmislila novi koncept u kojem je slikarsko djelo prebačeno u taktilne dijagrame. Kako jedan crtež nije dovoljan za potpuno razumijevanje slike, važni detalji predloženi su u zasebnim taktilnim dijagramima. Svakoj boji na slici je pridružena određena tekstura i to je također prikazano na zasebnom dijagramu. Sve je popraćeno audiovodstvom kojim se gledatelju-istraživaču na stručan način objašnjava i analizira umjetničko djelo.

3.6.3.1. Osmo izložba Taktilne galerije MG

Taktalna galerija u osmom postavu dodirnom i zvukom prezentirala je Autoportret sa psom Miroslava Kraljevića kao kapitalno djelo hrvatske slikarske Moderne, skulpturu Glava djevojčice (Portret Ivane Pacher) i Plaketu Tome Pl. Kraljevića.

Slika 8: „Osma izložba Taktilne galerije MG“ (Mrežni izvor: <http://www.moderna-galerija.hr/Default.aspx> preuzeto 18. lipanj. 2016.)

3.6.4. Razglednice s motivima meštovićevih crteža iz fundusa galerije Ivana Meštovića

Pet crteža Ivana Meštovića iz fundusa Galerije Ivana Meštovića izvedenih u dubokom tisku i popraćenih kataloškim opisom na Brailleovu pismu dio su mape koja je u sklopu projekta Dotakni i vidi Meštovićeve crteže - za Županijsku udruhu slijepih, Split, a uz obilježavanje Međunarodnog dana muzeja 2002. godine, izrađena u pet primjeraka. Projekt se nastavio izradom razglednica. Odabrani su jednostavni crteži naglašene linearnosti, s biblijskim motivima koji se ističu na neutralnoj podlozi papira. Oblici u kojima samo paralelne ili kose kratke linije sugeriraju dubinu i voluminoznost jasno su izdvojeni obrisnom linijom. Postupak izrade zahtijeva posebnu metodu. Razglednice se najprije tiskaju u offsetu, a zatim se dorađuju na sitotisku. Grafička priprema, osim standardne, zahtijeva i izradu linearnog crteža koji se zajedno s podacima o djelu na brajici, reljefno aplicira uz osnovni motiv (Šeparović Palada, 2005).

Slika 9: Razglednica s motivima meštovićevih crteža iz fundusa galerije Ivana Meštovića (Izvor: Razglednice s motivima Meštovićevih crteža iz fundusa Galerije Ivana Meštovića: za videće, slijepe i slabovidne osobe, Šeparović Palada, 2005.)

3.6.5. Alen Kasumović: *Pogled na svakodnevicu iz sjedeće perspektive*

Izložba je bila otvorena od 16.11.2015. do 30.11.2015. Pogled na svakodnevicu iz sjedeće perspektive predstavlja fotografije nastale na Akademiji likovnih umjetnosti, u studentskom domu te kod kuće. Fotografije su bile snimljene iz sjedeće perspektive pomoću upravljača te kamerom, pričvršćenom na stalak koji je bio montiran na invalidska kolica. Serija je predstavljena kao knjiga fotografija, koje su složene u diptihe.

Slika 10: „Pogled na svakodnevicu iz sjedeće perspektive“ (Mrežni izvor: <http://galerija.sczg.hr/> preuzeto 18. lipanj. 2016.)

4. ZAKLJUČAK

Na temelju pregleda dosadašnjih spoznaja u području umjetnosti i kulture invaliditeta, kao i pristupačnosti raznim kulturnim sadržajima i objektima mogu sa sigurnošću zaključiti kako umjetnost invaliditeta osim umjetničkog izražavanje ima i znatan politički značaj u smislu izjednačavanja mogućnosti osoba s invaliditetom i suočavanja društva s bitnim pitanjima pogleda i odnosa prema osobama s invaliditetom. Osobe s invaliditetom kroz povijest u većini slučajeva bile su potlačene na razne načine, od djecoubojstva, ponižavanja, ispunjavanja određenih uloga koje su bile namijenjene prvenstveno njima pa do organiziranja „freak showa“. Dugoročno ugnjetavanje i početak borbe za prava osoba s invaliditetom bili su ključni faktori u izdizanju pokreta umjetnosti i kulture invaliditeta. Predstavljanjem umjetnika s invaliditetom u raznim pravcima umjetnosti upućuje na činjenicu kako je umjetnost invaliditeta priznat i veoma raširen pokret i pravac koji se u Republici Hrvatskoj počeo odmatati uz pomoć organiziranja raznih festivala, manifestacija, pokušaja stvaranja pristupačnosti u raznim kulturnim objektima i sve brojnijim izložbama umjetnika s invaliditetom. Pitanje pristupačnosti za sve još uvijek kaska za razvijenim zemljama, iako na dobrom putu s primjerima pozitivne prakse koje se zadnjih godina poboljšavaju, još uvijek ostaje potreba za većim pothvatima i poboljšanjima kako bi svi mogli dobiti jednake uvjete i pristup raznim kulturnim i društvenim sadržajima u bilo kojoj ulozi.

Ovaj pregled umjetnosti invaliditeta i povezanih sastavnica može predstavljati doprinos u poticanju organiziranja većeg broja manifestacija i organizacija kako bi se još više promovirala važnost ovog pokreta te sam pokret koji zaslužuje i zahtijeva veći prostor u javnom životu.

5. LITERATURA

1. Abbas, J., Church, K., Frazee, C., Panitch, M. (2004): *Lights... Camera... Attitude! Introducing Disability Arts and Culture*. Toronto: School of Disability Studies Ryerson University
2. Alliger, J. (2007): *Dance and disability, an impact beyond the stage*. Bago, I., Ivković, I., Majcen Linn, O., Medak, T., Ostoić, S. (ur): *Festival umjetnosti invaliditeta: Ekstravagantna tijela*. (str. 178-182). Zagreb: Kontejner
3. Bago, I., Ivković, I., Majcen Linn, O., Medak, T., Ostoić, S. (2007): *Festival umjetnosti invaliditeta: Ekstravagantna tijela*. Zagreb: Kontejner
4. Barnes, C., Mercer, G. (2001): *Chapter 22: Disability culture: assimilation or inclusion?* Albrecht, G.L., Seelman, K., Bury, M. (ur): *Handbook of Disability Studies* (str. 515-534). London and New Delhi: Sage publications Inc.
5. Barnes, C. (2007): *A legacy of oppression: A History of disability in Western culture*. Bago, I., Ivković, I., Majcen Linn, O., Medak, T., Ostoić, S. (ur): *Festival umjetnosti invaliditeta: Ekstravagantna tijela*. (str. 84-120). Zagreb: Kontejner
6. Berge, J.K. (1997): *Disability in the arts*. Teza za magistarski rad. The Ohio State University
7. Blažević, J. (2015): *Utjecaj medija fotografije na doživljaj slike tijela kod adolescenata s motoričkim teškoćama*. Diplomski rad. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
8. Bosnar Salihagić, Ž. (2008): *Europska slika: pristupačnost muzeja osobama oštećena vida*, *Informatica Museologica*, Vol.38No.1-2, str. 111 – 114.
9. Currans, E., Heit, S., Kuppers, P. (2015): *Arts-based research sharing and disability culture methods: different ways of knowing*, *The Journal of Applied Theatre and Performance*, Vol. 20 No. 3, str. 372–379.
10. Gagić, S., Japundža-Milisavljević, M., Đurić-Zdravković, A. (2015): *Primjeri iz vizualnog okruženja kao poticaj kreativnih sposobnosti kod djece s blažim intelektualnim teškoćama*, *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, Vol.17 No.Sp.Ed.3, str. 41 – 64.
11. Grande, L. (2010): *Strange and Bizarre: The History of Freak Shows*, *History Magazine*, Vol. 12 Issue 1, p19.

12. Keidan, L. (2007): Access all areas. Bago, I., Ivković, I., Majcen Linn, O., Medak, T., Ostoić, S. (ur): Festival umjetnosti invaliditeta: Ekstravagantna tijela. (str. 122-136). Zagreb: Kontejner
13. Kuppers, P. (2003): Disability and Contemporary Performance: Bodies on Edge. London and New York: Routledge
14. Kuppers, P. (2008): Scars in disability culture poetry: towards connection, *Disability & Society*, 23:2, str. 141 – 150.
15. Kuppers, P. (2015): Disability performance in the streets: Art actions in Post-Quake Christchurch, *The Drama review*, Vol. 59 No 1, str. 166-174.
16. Kuppers, P., Marcus, N. (2008): Cripple Poetics: A Love Story. Ypsilanti, Michigan: Homofactus Press
17. Malchiodi, C.A. (2005): Expressive Therapies: History, Theory, and Practice. Malchiodi C.A. (ur): Expressive Therapies (str.1-15). New York: Guilford Publications
18. Mihanović, V. (2011): Invaliditet u kontekstu socijalnog modela, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, Vol.47 No.1, str. 72 – 86.
19. Miholić, D., Prstačić, M., Martinec, R. (2013): Art/Ekspresivne terapije i psihodinamika djeteta - roditelj u konceptu sofrologije i psihosocijalne onkologije, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, Vol 49 No 2, str. 115-128.
20. Noble, C.W., Lord, G. (2003): Access for Disabled People to Arts Premises: The Journey Sequence. Oxford: Architectural Press.
21. Paraščić, I. (2008): O institucijskoj teoriji umjetnosti, *Prolegomena: časopis za filozofiju*, Vol.7 No.2, str. 181 – 203.
22. Pećnjak, D., Bartulin, D. (2013): Definicije umjetnosti i formalizam, *Bogoslovska smotra*, Vol.83 No.2, str. 375 – 390.
23. Qiunlan, M.M., Bates, B.R. (2008): Dances and Discourses of (Dis)Ability: Heather Mills's Embodiment of Disability on Dancing with the Stars, *Text and Performance Quarterly*, 28:1-2, str. 64-80.
24. Sandahl, C. (2002): Considering Disability: Disability Phenomenology's Role in Revolutionizing Theatrical Space, *Journal of Dramatic Theory and Criticism*, Vol. 16, No. 2, str. 17-32.
25. Sušić, Ž. (2001): Potrebe i mogućnosti komuniciranja sa slijepim i slabovidnim osobama u muzeju, *Informatica Museologica*, Vol.32 No.3-4, str. 68 – 71.

26. Sušić, Ž. (2008): Stalni postav Tiflološkog muzeja, *Informatica Museologica*, Vol.39 No.1-4, str. 66 – 69.
27. Šarančić, S. (2014): Dobrobiti likovnog stvaralaštva, *Napredak*, Vol.154 No.1-2, str. 91 – 104.
28. Šeparović Palada, M. (2005): Razglednice s motivima Meštrovićevih crteža iz fundusa Galerije Ivana Meštrovića: za videće, slijepe i slabovidne osobe, *Informatica Museologica*, Vol.36 No.3-4, str. 111 – 112.
29. Šostar, Z., Bakula Anđelić, M., Majsec Sobota, V. (2006): Položaj osoba s invaliditetom u Gradu Zagrebu, *Revija za socijalnu politiku*, Vol.13 No.1, str. 53 – 65.
30. Thompson, J.E. (2015): Exploitative to favorable, freak to ordinary: the evolution of disability representation in film. Teza za magistarski rad. Ohio Dominican University.
31. Vajda Halak, Ž., Romić, D., Kolar, J. (2014): Uloga hrvatskoga zavoda za zapošljavanje u socijalnoj integraciji osoba s invaliditetom, *Pravni vjesnik*, Vol.30 No.2, str. 393 – 403.
32. Vouk, M. (2006): Osobe oštećena sluha - ravnopravni posjetitelji muzeja? *Informatica Museologica*, Vol.35 No.3-4, str. 38 – 41.
33. Vujić, Ž. (2005): Velika izložba u malome muzeju, *Informatica Museologica*, Vol.36 No.3-4, str. 85 – 88.
34. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom: *Narodne novine* br. 157/13, 152/14.
35. Zakon o suzbijanju diskriminacije: *Narodne novine*, br. 85/08, 112/12.

Mrežni izvori:

1. Alen Kasumović, Pogled na svakodnevicu iz sjedeće perspektive. Posjećeno 9.5.2016. na mrežnoj stranici: <http://galerija.sczg.hr/>
2. Barnes, C. (2003): Effecting Change; Disability, Culture and Art? Paper presented at the Finding the Spotlight Conference, Liverpool Institute for the Performing Arts
Posjećeno 9.5.2016 na mrežnoj stranici:
<http://disabilitystudies.leeds.ac.uk/files/library/Barnes-Effecting-Change.pdf>
3. Festival jednakih mogućnosti. Posjećeno 9.5.2016. na mrežnoj stranici:
<http://fm.dti.hr/>
4. Kulturni sadržaji za osobe s invaliditetom. Posjećeno 9.5.2016. na mrežnoj stranici:
<https://gov.hr/>
5. Muzej grada Zagreba. Posjećeno 9.5.2016. na mrežnoj stranici: <http://www.mgz.hr/>

6. Pecanje je besplatno. Posjećeno 9.5.2016. na mrežnoj stranici:
<http://www.independentliving.org/>
7. Taktilna galerija. Posjećeno 9.5.2016. na mrežnoj stranici: <http://www.moderna-galerija.hr/Default.aspx>
8. Tiflološki muzej. Posjećeno 9.5.2016. na mrežnoj stranici:
<http://www.tiflooskimuzej.hr/>
9. Unlimited access. Posjećeno 9.5.2016. na mrežnoj stranici:
<http://www.britishcouncil.hr/>